

MILE BOGOVIĆ – BLAŽENKA LJUBOVIĆ

**PRILOG RASPRAVI TLOCRTNOG RAZVOJA SENJSKE
KATEDRALE KROZ POVIJEST I NJEZINO UREĐIVANJE
NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA**

Mile Bogović
Senjskih žrtava 36
HR 53000 Gospić
mile.bogovic@inet.hr
Blaženka Ljubović
Gradski muzej Senj
Milana Ogrizovića 5
HR 53270 Senj
gradski.muzej.senj@gs.t-com.hr

UDK: 726(497.5 Senj)
2-523(497.5 Senj)
Prethodno priopćenje
Ur.: 2013-12-16

Rad je podijeljen na dva dijela. U prvom dijelu stavljen je naglasak na mogući tlocrt katedrale u raznim fazama njezine izgradnje i dogradnje, počevši od župne crkve u 12. st. do današnjeg tlocrta katedrale, koji je ona dobila već u prvom dijelu 18. st., ali su ustvari razne faze mogle biti uočene tek nakon što je ona teško stradala u Drugom svjetskom ratu. U tom dijelu iznesena su neka mišljenja koja - ako se pokažu utemeljena - u mnogočemu mijenjaju dosadašnje mišljenje o povijesti katedrale.

U drugom dijelu opisuju se intervencije na katedrali nakon Drugog svjetskog rata kada nije bilo nekih promjena u tlocrtu katedrale, ali je bilo promjena druge vrste tako da se može reći da je ona nastavila svoj dinamički razvoj. Ovaj dio je posebno koristan zbog toga što se može na temelju učinjenoga uočiti koliko su učinjeni potezi u skladu s prošlošću građevine i koliko bi trebalo ispraviti neke krive korake i dodati što ona po svojoj važnosti i umjetničkim formama traži.

Ključne riječi: Senj, Senjska katedrala, tlocrt, romanika, gotika, oltar, kripta.

Kada bismo znali kako se od početka do danas mijenjao tlocrt katedrale mogli bismo odgovoriti na mnoga druga pitanja koja su još danas otvorena s obzirom na glavne njezine razvojne faze. Možemo reći da i u prikazu arhitektonskog opisa katedrale imamo tri stupnja.

Prvi je rad Josipa Frančiškovića koji je mnogo toga otkrio, ali mu nisu bile poznate glavna faze u izgradnji. Mislio je da je katedrala u njegovo vrijeme sačuvala svoj početni oblik, te je opisao je ono što je u svoje vrijeme vidio.¹

Melita Viličić imala je pred očima pojedine slojeve gradnje koje je otkrilo rušenje u Drugom svjetskom ratu i naknadnoj obnovi. Uz to ona se koristila i arhivskom građom.²

Dodatna razjašnjenja i precizaciju raznih faza dobili smo objavljivanjem podataka iz Vatikanskih arhiva.³ Ti podaci odnose se na vrijeme od početka 17. st. pa dalje jer je najstarije izvješće senjskih biskupa rimskoj kuriji o stanju u biskupiji iz 1602. godine. Za 17. st. nalazimo nekoliko relevantnih podataka i u kaptolskoj *Kvaderni*.⁴

Mislimo da je njezin najveći nedostatak što nije vodila računa o tome da svetište katedrale mora biti mnogo prostranije za svečane biskupske pontifikalne mise i za kanonički kor te da je katedrala od početka morala imati sakristiju.

Uz te ključne doprinose mnogo su doprinijeli poznavanju katedrale Ante Glavičić i Juraj Lokmer. Prvi jer je kroz pola stoljeća pratio svaki značajniji zahvat u radu na katedrali, a drugi jer je dao zaokruženi pregled svega što je o katedrali pisano, pogotovo o oltarima.⁵

Nakon Drugog svjetskog rata nije bilo promjena u tlocrtu katedrale, ali je bilo dosta zahvata u njezinom interijeru. Kada se izdvoji sve ono što je u to vrijeme nastalo, nipošto se ne može reći da je nastao zastoj u njezinu razvoju i sadržajnom obogaćivanju. Taj rad zaslužuje svaku pažnju, ali ga treba podvrgnuti i određenoj kritici kako bismo kako bismo stvorili prikladnu strategiju za ispravke krivih koraka i za razvoj katedrale u skladu s njezinom prošlošću i zahtjevima današnjeg vremena.

¹ J. FRANČIŠKOVIĆ, 417-432.

² M. VILIČIĆ, 1971.

³ M. BOGOVIĆ, 1995, 81-94; Budući da je taj rad objavljen u Senjskom zborniku, a u njemu su navedeni svi podaci o ulozu pojedinih biskupa u 18. stoljeću na restauraciji katedrale, smatram da nije potrebno ovdje ponavljati što je već prije podrobno izneseno i protumačeno. Što se tiče biskupskih izvješća senjsko-modruških biskupa Svetoj Stolici u Rim, tzv. *Ad limina*, to je također objavljeno (v. u priloženoj literaturi: M. BOGOVIĆ, 2003.)

⁴ Nalazi se u Biskupskom arhivu Senj među arhivskim knjigama br. 2. Vladimir Kraljić tu *Kvadernu* nazvao je "*Knjiga zapisnika senjskog kaptola*". Iako je na 25. str. naznačena 1463. godina, podaci su uglavnom odnose na drugu polovicu 17. stoljeća, u vrijeme koje prethodi obnovi katedrale koju je početkom 18. stoljeća zacrtao biskup Martin Brajković.

⁵ J. LOKMER, 2004, 3, 497-511, 4, 659-678, 5, 887-906, 2006.), 133-192. U rukopisu ima Lokmer i opširan pregled povijesti katedrale i svega što je o njoj napisano.

I. Mogući tlocrtni razvoj katedrale

Katedrala je glavna crkva u biskupiji gdje je i biskupovo sjedište. To znači da je njezino postojanje vezano uz postojanje biskupije. Postoje valjani dokazi za postojanje biskupije u Senju već početkom 5. stoljeća. To pitanje sažeo je Darko Nekić u svom radu o Senjskoj biskupiji u srednjem vijeku.⁶ Nemamo pak nikakvih podataka gdje bi bila biskupska crkva u to vrijeme. Pretpostavlja se da bi ona bila negdje na glavnom trgu, gdje su inače bile zgrade od javnog karaktera. Naše poznavanje položaja grada u to vrijeme i arheološka iskapanja daju nam prava naslućivati da je to bilo upravo na prostoru današnje katedrale⁷, ali to su samo opravdane slutnje.

Biskupija je u vrijeme velikih seoba i provala doživjela sudbinu grada. Još se nije nitko usudio tvrditi da u Senju postoji kontinuitet biskupskog sjedišta i katedrale od 5. do 12. st. Od 12. st. pa dalje to je neosporno.

Dva su ključna razloga za uspostavu odnosno obnovu biskupije u Senju. Prvi je promjena granice između Hrvatsko-ugarskog kraljevstva i Mletačke Republike, a drugi dolazak templara u Senj.

Godine 1150. pod mletačku vlast dolaze sjevernojadranski otoci, dok je susjedno kopno ostalo pod vlašću hrvatsko-ugarskog kralja. Time su nastale nove okolnosti i za crkvenu jurisdikciju. U našem slučaju to znači da biskupi iz Krka i Raba više ne mogu računati na neometanu jurisdikciju na susjednom kopnu, odnosno da treba naći neko novo rješenje. To pitanje za dugo vremena riješit će pokrajinska sinoda u Splitu 1185., ali je jasno da su se tražila rješenja i prije. Jedno od njih je i uspostava Senjske biskupije. Ta biskupija se u službenim spisima prvi put spominje 1169. godine, ali se već prilikom tog spomena naznačuje postojanje biskupije i prije. Nije vjerojatno da bi to bilo prije 1150. godine.

Senj se u to vrijeme već oporavio i uzdigao na važno pokrajinsko središte te postao važna luka hrvatsko-ugarskog kraljevstva. To potvrđuje i činjenica da u to mjesto dolaze templari. Papa Lucije III. 1184./85. potvrđuje templarima darovnicu kralja Bele III.⁸, što znači da je darovnica mogla biti nešto prije, najranije 1172., kada počinje Belino vladanje. To pak znači da je Senj bio značajno mjesto i prije templara. Kad prije toga dolaska i ne bi imao veće značenje, dobio bi ga Senj samim tim dolaskom. U svakom slučaju valja uzeti u obzir da je biskupija osnovana prije dolaska templara, odnosno da je već prije imala svoje ključne ustanova, pa i katedralu.

Kada je osnovana ili obnovljena biskupija podrazumijeva se da će za katedralu biti uzeta središnja crkva. Teško je naći neki položaj koji bi bio

⁶ D. NEKIĆ, 1997, 32-33.

⁷ R. STARAC, 1999, 71-88.

⁸ CD, II (1904.), 191.

povoljniji za središnju crkvu od onoga na kojem se nalazi današnja katedrala. Ondje je svakako već otprije postojala crkva, na što upućuje i toranj o kojemu postoje svjedočanstva da je iz 1000. godine. On je 1826. obnovljen, a 1899. srušen da bi se napravio ovaj današnji.

I u ovom radu držimo se općenitog uvjerenja da je biskupija u Senju uspostavljena ili obnovljena u drugoj polovini 12. st. i da je njezina katedrala od 12. st. pa do danas na istom prostoru, ali je mijenjala tlocrt, odnosno doživjela je više glavnih arhitektonskih zahvata:

(1) Prva katedrala bila je preuređena prijašnja crkva. Ta prijašnja crkva građena je kao ne za katedralu nego, po svemu sudeći, za župnu crkvu. Polazeći od pretpostavke da je zvonik koji je do kraja 19. st. stajao pred katedralom pripadao toj (župnoj) crkvi, ta crkva u tlocrtu je mogla biti dimenzija 10x16 m plus romaničko (zaobljeno) svetište promjera oko 3 m. (Sl. 1). Ta gradska crkva bila je svakako veća od crkve Sv. Jurja koja se nalazila na brdu kraj Senja (Trbušnjaku), koja će pripasti templarima i koja će sredinom 16. st. dospjeti pod temelje novog senjskog čuvara – Nehaja.⁹ U tlocrtu te crkve možemo naslućivati, u većim dimenzijama, i tlocrt župne crkve u gradu (mjestu) koja će postati katedralna. Vjerojatno je ta gradska crkva bila posvećena Majci Božjoj, kao i mnoge druge gradske crkve uz istočnu obalu Jadrana. Izričiti spomen u izvorima da je ona posvećena Svetoj Mariji nalazimo prvi put 1271., t.j. nakon obnove. Ni tada se ona ne naziva katedralom, iako nemamo razloga u to sumnjati. Prvo izričito svjedočanstvo da tu crkvu - katedralu imamo tek 1345. godine. Tada se spominju *kaptol i kanonici sv. Marije*.¹⁰ Oni se, dakako, spominju i u Statutu Senjskog kaptola iz 1340. godine.¹¹ Od prvotne crkve do danas sačuvao se dio glavnog pročelja na lijevoj strani, a do kraja 19. st. preživjet će zvonik. On će 1643. dobiti sat¹² a 1826. bit će obnovljen.

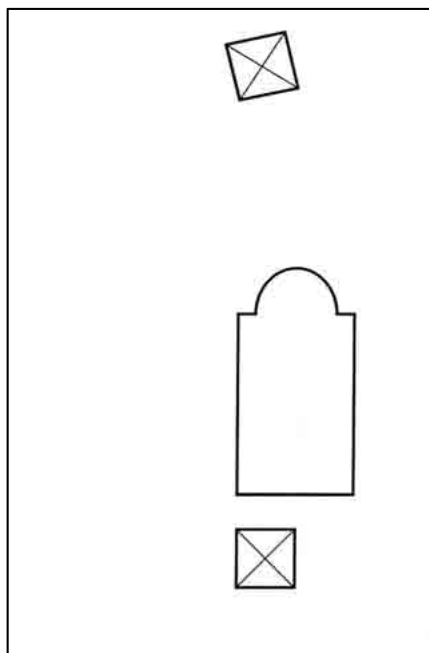
(2) Kada je uspostavljena biskupija, trebalo je graditi katedralu. Ona je mogla biti nova građevina ili preuređena dotadnja glavna crkva u mjestu. U ovom slučaju sva je prilika da je preuređena prijašnja crkva, ako ne zbog svoje veličine, a ono zacijelo zbog svojega središnjeg položaja. Trebalo je u prvom redu proširiti svetište da bude prikladno za svečane biskupske službe (pontifikale) i za kanonički kor. Vjerujemo da je ponešto produljena i lađa. Svetište je vjerojatno, zajedno s zaobljenjem na kraju, dobilo približno istu dužinu kao lađa. Dakako, trebalo je sagraditi prostraniju sakristiju ili graditi novu ako je nije bilo.

⁹ A. GLAVIČIĆ, 1965, 8-9.

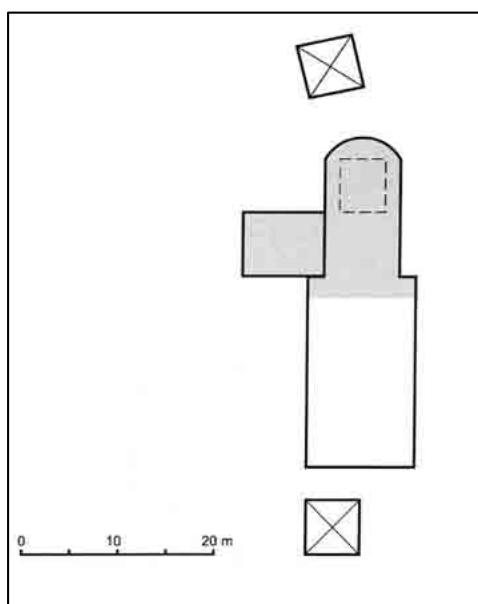
¹⁰ "... *in capitulum et ecclesiam sancte Marie de Segnia...*" (T. SMIČIKLAS, CD / XI, 1913, 203-205.; VILIČIĆ, 1971, 98.). Kanoničke klupe bile su na povišnom mjestu, kako se vidi iz Statuta kaptola (M. SLADOVIĆ, 1856, 186).

¹¹ M. SLADOVIĆ, 182-187. O vremenu nastanka Statuta v. M. BOGOVIĆ, 1999, 23-25.

¹² M. SLADOVIĆ, 175.

Sl. 1. Prva crkva oko 1000. godine

Sl. 2. Izgled nakon uspostave biskupije (1160.-1170.)

Mislim da ne treba postavljati u pitanje postojanje sakristije od početka crkve, ili bar otkada je ona postala katedrala, iako se ona u poznatim dokumentima spominje te tek u statutima Senjskog kaptola 1340. godine. Slijedeći put nalazimo njezin spomen 1390. godine, u vrijeme biskupa Ivana de Cardinalibus, kada su se na zvuk zvona kanonici sastali u sakristiji.¹³ Mnoge je zbunio natpis na nadvratniku ulaza iz svetišta u sakristiju. Tu se govori da je taj nadvratnik napravio biskup Andrija de Mutina (iz Modene) pa se olako uzimalo da je on, i to prvi, izgradio sakristiju uz katedralu. To je neispravno već iz gore rečenoga, jer se sakristija spominje prije te godine. U vrijeme Andrije iz Modene, kako ćemo poslije vidjeti, napravljen je veći zahvat, a ne samo na sakristiji.

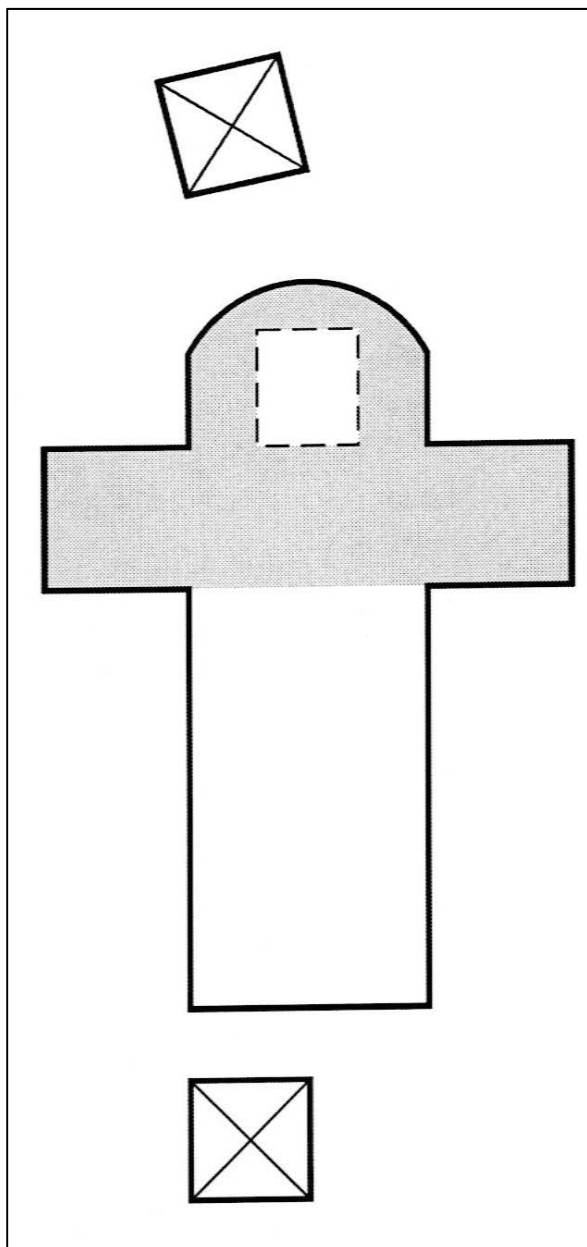
Shematski prikaz mogućeg izgleda prve katedrale vidi na Sl. 2.

(3) Senjani su se sa svojim zaštitnicima templarima opasno posvađali. Iz svoga uporišta, vjerojatno s mjesta današnjeg Kaštela, templari su napadali 1239. svim raspoloživim sredstvima na grad unutar zidina. Izvori govore o velikim stradanjima¹⁴, što znači da je stradala i katedrala. Ne samo da je oštećena nego i zapaljena. Templarski napad na Senj pokazuje da oni nisu u samom gradu imali svoje zgrade, pa ni svoju crkvu Sv. Jurja koju su dobili zajedno s pravom na ograničenu vlast u Senju.¹⁵ Njihova je crkva bila na brdu kraj Senja, što znači na današnjem Nehaju, odnosno – kako je već rečeno – Nehaj je nalegao na tu crkvu. Građani su, naime, pružili organiziranu obranu, što upućuje na određeni stupanj autonomije naspram templarskih gospodara. Templari na Senj napadaju izvana. Vjerojatno je njihovo mjesto stanovanja i vojno uporište bilo na mjestu današnjeg Kaštela.

¹³ Sakristija katedrale ponovno se spominje 1390. godine: "Iohannes episcopus segniensis, notum facimus per eandem, quod congregato capitulo nostre ecclesie Segniensis in sacristia predictae ecclesie ad sonum campane, prout moris est, in quo quidem captulo interfuerunt Goergius archipresbiter, Matheus primicerius, Andreas Martini, Iuanculus, Petrus Pellenoviz, presbiteri et canonici ipsius ecclesie, qui omnes faciunt maiorem et saniozem oartem ispius capituli, habito maturo tractatu,...comparuit coram nobis venerabilis et discretus vir dominus Raddouan archidiaconus predictae ecclesie nostre Segniensis.."(CD, XVII, 1981, 253.), a u prijevodu: "Ivan .. biskup senjski.. skupivši kapitul naše crkve senjske u sakristiji rečene crkve na zvuk zvona.." To zvono spominje i Statut senjskog kaptola (M. SLADOVIĆ, 182). Iznad sakristije je i danas mala preslica sa zvonom, ali se ono više ne koristi. Koristilo se još šezdesetih godina prošlog stoljeća za poziv na svagdanje mise. Zvono se nekada redovito koristilo za saziv kanonika u kor ili na sjednicu.

¹⁴ Usp. L DOBRONIĆ, 1984, 67-68.

¹⁵ Prva crkva koja se u srednjem vijeku spominje u Senju je crkva Sv. Jurja. To nipošto ne treba značiti da je to najstarija senjska crkva i da se nalazila u središtu grada, kako su neki mislili. Taj viteški svetac sa svojom crkvom postat će simbol obrane i zaštite grada Senja, kao što će to biti poslije utvrda Nehaj koja će nastati na temeljima crkve Sv. Jurja. Pače, taj svetac postat će i zaštitnik cijele biskupije kojom se upravljalo iz Senj. Naslovnik katedrale ostat će crkva Svete Marije, odnosno crkva Uznesenje Blažene Djevice Marije.

Sl. 3. Obnova u vrijeme biskupa Filipa (oko 1250.)

Dodatna oštećenja vjerojatno su nastala 1242. godine u vrijeme provale Mongola (Tatara).

O veličini štete možemo samo nagađati, ali svakako je nakon toga katedrala dobila novu rekonstrukciju. Ako je od stare crkve sačuvan samo zvonik i dio pročelja, zacijelo je cijela građevina bila jako oštećena da je trebalo poduzeti velike zahvate da bi se osposobila za bogoslužje.

U to vrijeme dolazi u Senj za biskupa Filip, o kojemu znamo malo, ali zacijelo je bio poznat u tadanjem svijetu jer je bio poslanik pape i hrvatsko-ugarskog kralja u bosanskim pitanjima. Njemu je papa Inocent IV., 29. ožujka 1248. godine povjerio važnu misiju u odnosu na slavenski svijet. Naime, tada mu je povjerio da može i sam služiti misu iz glagoljskih knjiga i na staroslavenskom (starohrvatskom) jeziku svagdje gdje je takav običaj. Nije papa mislio samo na to da ojača svoj utjecaj u Bosni, nego je gledao i dalje na istok gdje je vidio šansu da se upravo preko liturgije koja je bila u glagoljaškim hrvatskim krajevima privuku u zajedništvo s Rimskom Crkvom pravoslavni Slaveni, koji se služe istim (sličnim) jezikom u bogoslužju.¹⁶ Kako bilo da bilo, Filip je zacijelo ugledna ličnost koja je bila u stanju nositi se sa zadatkom obnove teško oštećenje senjske katedrale. Nije pretjerano zaključiti da će biskup takva međunarodnog autoriteta odigrati odlučnu ulogu i u tome da se oni koji su porušili i spalili Senj maknu iz njegove blizine. Naime, templari 1269. godine napuštaju Senj i odlaze u Dubicu. U Senju ih nasljeđuju Krčki knezovi.

Vodeći računa o onome što je bilo već zadano (širina pročelja) i o tragovima arhitektonskih elemenata (ostaci desnog ugla koji je povezivao zid lađe i svetišta), mogli bismo zaključiti da je svetište produženo i prošireno tako da je crkva dobila tada uobičajeno romaničko križište. (usp. Sl. 3). Sakristija ostaje na istom mjestu, a na drugoj strani svetišta je kanonički kor. O toj fazi znamo samo da je 1340. i 1390, imala sakristiju i da je uz glavni oltar imala 1448. i oltar Triju Kraljeva. Sakristija je najvjerojatnije bila kao što je na skici, a spomenuti oltar mogao je biti u dnu kanoničkog kora (danas je to oltar Presv. Sakramenta ili Srca Isusova).

Kod gradnje crkve poslije 1239. godine stari zvonik je sačuvan i povezan svojevrsnim mostom s crkvom na razini kora. Treba, naime, voditi računa da je zvonik bio ujedno i kula koja je štitila crkvu i gradsko središte.

(4) Daljnja faza preuređenja katedrale bila je krajem 15. st. O tome imamo nekih podataka, kao što su nadvratnik na sakristijskim vratima i

¹⁶ Više o tome v. M. BOGOVIĆ, 1998, 63-86.

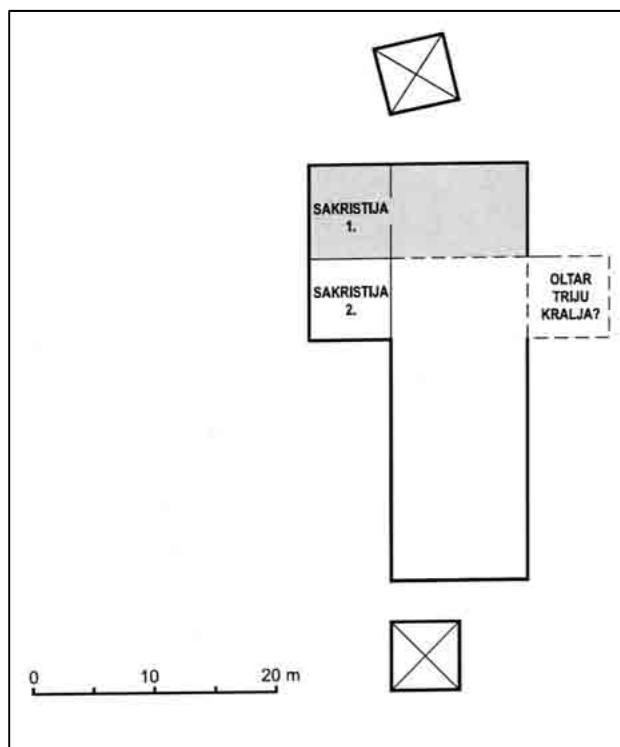
podatak o nabavi orgulja. U jednom i drugom slučaju spominje se biskup Andrija iz Modene (de Mutina), ali nema sumnje da je glavnu riječ u tome imao senjski kaptol, kao i u slučaju tiskare. Iako je to vrijeme opće opasnosti i krize, Senj je tada bio važno strateško i trgovačko mjesto u kojem su se križali razni interesi, a to znači i kapital. Zacijelo da je od pomoći koja je dobivana za obnovu zidina i grada¹⁷ nešto odvojeno i za obnovu katedrale. Najbolji dokaz za to jest pokretanje glagoljske tiskare u tom gradu. Ona je počela radom u godini Krbavske bitke (1493.) jer već iduće godine izlazi iz nje Senjski glagoljski misal, a poslije će biti i drugih knjiga.

Opet je, dakako glavna promjena bila u svetištu. Lađa je produljena tako da je obuhvatila cijeli prostor križišta koji je spušten na razinu lađe. Dodano je novo svetište u stilu gotike (četverouglasto). Tako je ostalo do restauracije početkom 18. st., jer podaci iz 17. st. – prije dogradnje – govore da glavni oltar priliježe zidu (*adhaeret parieti*).¹⁸ U svetištu se iz lađe ulazi stepenicama ispod gotičkog luka, koji i danas postoji. Prijašnja sakristija i dalje služi, ali je ispred nje, s lijeve strane svetišta dograđena nova, tako da će katedrala imati dvije sakristije, čemu nalazimo traga i u izvorima. Ante Glavičić misli da bi ona druga mogla biti crkva koju je 1329. godine sagradila Imia iz Raduča.¹⁹ Ne izgleda vjerojatno da bi se zidovi crkve tako skladno nadovezali na zidove sakristije, a još manje je to vjerojatno kad se ima na umu da je sakristija postojala i prije gradnje Imijine crkve. Drugi dio današnje sakristije mogao je biti samo dogradnja na prijašnju sakristiju, a nipošto povezivanje prethodne građevine sa sakristijom. Neki kažu da je taj drugi dio nadogradio već biskup Bedeković, ali nije bez razloga mišljenje da je to učinio Čolić kada je dograđivalo lijevu lađu u koju je ušao i prostor prijašnje sakristije pa je to trebalo na drugi način nadoknaditi – produžetkom novije sakristije.

¹⁷ Vidi: M. MAGDIĆ, 1877, 93-94. Imamo podataka da je senjski kapetan i hrvatski ban Mirko Derenčin posuđivao novac od Senjana.

¹⁸ Autoritet Melite Viličić zaveo me je pa sam prihvatio njezin nacrt po kojem je svetište bilo mnogo kraće i kružnog oblika. Onakvo kakvo je nacrtano (SZ III, 57) nipošto ne izgleda kao svetište jedne katedrale pa sam bio uvjeren da je to bila crkva Sv. Jurja koju su templari dobili i koju su oni nakon požara 1239. izgradili prema svojim potrebama. Oni su, naime, laički red i nije im bilo potrebno veliko svetište, nego velika lađa u kojoj su se okupljali na molitvu. Kada sam došao do spoznaje da je crkva imala svetište dovoljno veliko za biskupske ceremonije, vratio sam se svom prijašnjem mišljenju, tj. da je današnja katedrala ne mjestu crkve koja je od početka obnove biskupije uzeta za biskupsku crkvu. Templari su došli u Senj kada je on već bio biskupsko sjedište. Oni su dobili crkvu Sv. Jurja izvan gradskih zidina, po svoj prilici onu koja je otkrivena ispod temelja Nehaja.

¹⁹ A. GLAVIČIĆ, 2001, 33-49.

Sl. 4. Rekonstrukcija kraj-
em 15. st.

U vrijeme te dogradnje svetišta dospio je sarkofag Ivana i Leonarda de Cardinalibus u svetište na zid prema sakristiji. Gdje je bio do tada?

Kod svake katedrale postoje i grobnice biskupa. One su redovito ispod svetišta. Nemamo razloga sumnjati da je to bilo i u Senju. Logično je pretpostaviti da je to srednji dio postojeće kripe ispod svetišta. Tu je zacijelo bio sarkofag biskupa Ivana i Leonarda de Cardinalibus. Budući da je prigodom uklanjanja romaničkog svetišta i izgradnje gotičkog krajem 15. stoljeća bila otvorena i kripta, nepoznati i nerespektabilni ostaci prijašnjih ukopa bili su pohranjeni u neki zajednički grob, a sarkofag biskupâ Ivana i Leonarda ugrađen je u novi zid u svetištu. Nakon tog proširenja svetišta mogla je kripta biti proširena prema desnom zidu. Ulaz u kriptu bio je redovito iz samog svetišta. Današnji ulaz izvana po svoj prilici nastao je u isto vrijeme kada je otvoren ulaz u kripe (*katakombe*) pod desnu lađu katedrale, tj. šezdesetih godina 19. stoljeća. Nakon produljenja svetišta, prvi je pokopan u kripti biskup Bedeković (1709.), dakle onaj koji je produljio svetište. Da su kripe iz prijašnjeg vremena dade se zaključiti iz činjenice da Bedeković nigdje ne spominje da je on

izgradio kriptu. Njegov grob se "zametnuo" jer ga više ne nalazimo. Vjerojatno je otpao grobni natpis ili ploča. Počevši od Pohmajevića nalazimo grobnice svih drugih biskupa koji su ondje pokopani.

Iz nove sakristije je ulaz na propovjedaonicu, što se i sada može vidjeti (sada je na taj ulaz stavljeno svetojstanište s oltara koji je srušen u Drugom svjetskom ratu). Prostor kanoničkog kora s oltarom Triju Kraljeva sada je u sastavu lađe i na njezinoj razini. No, moguće je da je taj dio porušen.

U 16. st. nije bilo prilike za veće zahvate. Biskupi su rijetko boravili u Senju i često su se mijenjali, a ni kaptol nije imao sredstava za temeljitiju obnovu.

U 17. st. imamo vjerodostojne podatke o katedrali u Tajnom vatikanskom arhivu, posebno prigodom postupaka za imenovanje biskupa.²⁰ a u Biskupskom arhivu u Senju ima dosta podataka o oltarima u katedrali. Nije, naime, tada postojala koncelebracija da više svećenika misi zajedno, nego je svaki svećenik misio posebno, a svi su trebali misiti ujutro. Zato je trebalo u crkvi više oltara, ili je bilo više crkava i crkvice. U Senju je zacijelo bilo katkada i do 20 svećenika jer je samo kanonika bilo do 12. To su bili glavni razlozi za umnažanje oltara. De Dominis (1602.) govori o 6 neuređenih oltara. U istom stoljeću će se udvostručiti.²¹

Nekada se ti oltari nazivaju kapelice pa bi se to moglo shvatiti da je svaki oltar bio u nekom uleknuću (apsidi), t. j. da su bočni zidovi imali velike niše u koje su smješteni oltari. Ipak mislim da nije riječ o nišama nego o tome da je svaki oltar imao neku svoju (pričesnu) ogradu pa se zbog toga nazivao kapelica.

U izvješću *ad limina* 1617. godine stoji da su oštećeni mozaici.²² Nije vidljivo gdje su oni bili.

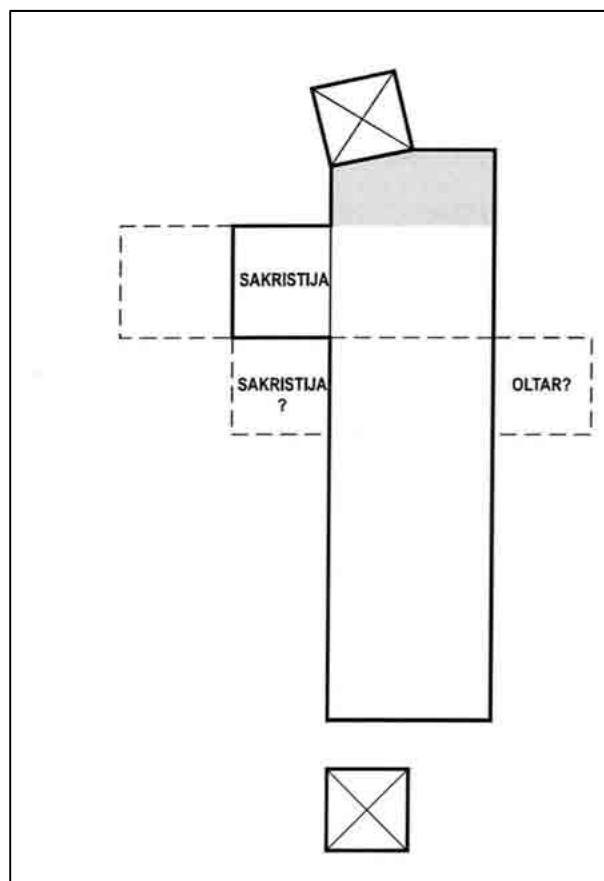
Ne nalazimo ništa o dogradnji ili pregradnji katedrale.

U 17. st. biskupi su boravili uglavnom izvan Senja (Bakar, Trsat, Grižane), tako da je katedrala mogla biti slabo održavana, a još se manje moglo računati ne veće obnoviteljske zahvate. Tek kad je biskupom postao Senjanin Martin Brajković (1699.-1703.), moglo se računati s većim popravcima i obnovom. Brajković je najprije osposobio biskupski dvor da se u njemu mogu nastaniti biskupi sa svojim suradnicima. Mnogo je učinio i na uređenju katedrale, ali u okvirima kakva je on do tada bila. Ubrzo nakon toga dolazi do velikih arhitektonskih zahvata. Te promjene pokrenuo je već Brajković, a njegovi nasljednici nastaviti njegov zacrtani i započeti rad.

²⁰ M. BOGOVIĆ, 1995, 81-94.

²¹ M. BOGOVIĆ, 1995, 84-85.

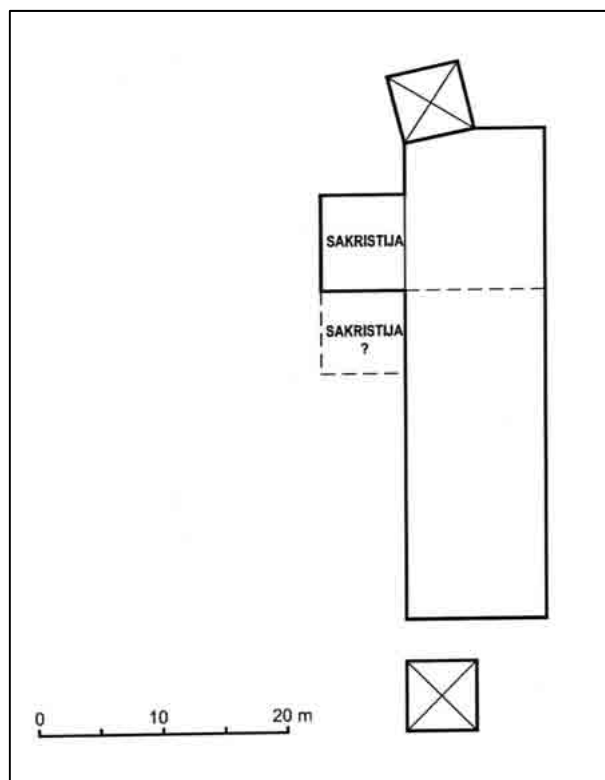
²² M. BOGOVIĆ, 1995, 86.

Sl. 5. Biskup Bedeković proširuje svetište

(5). Najprije će Benedikt Bedeković (1704. – 1709.) za jednu trećinu proširiti svetište sve do tornja bivše crkve Sv. Marije. Bedeković kaže da je za trećinu produljio svetište. Ne kaže je li prijašnje srušio pa izgradio sasvim novo, ili je na zid prijašnjeg svetišta dodao još jednu trećinu (usp. Sl. 5). Ovo drugo izgleda vjerojatnije. Oltar koji je postavio Bedeković bio je drveni i oslonjen o zid svetišta. kako je rečeno, izgleda da kripe ispod svetišta nije on dao izgraditi, nego su one iz prijašnjih vremena. Proširenjem svetišta nestalo je prolaza između katedrale i biskupskog dvora. Biskupski dvor je izgleda bio u srednjem vijeku crkva. Donji dio njezinog tornja sada je bio ugrađen u vrh svetišta i služiti će kao spremište za katedralne dragocjenosti i važnije spise. Taj toranj je u Drugom svjetskom ratu bio porušen a u obnovi katedrale uklonjeni su i njegovi ostaci.

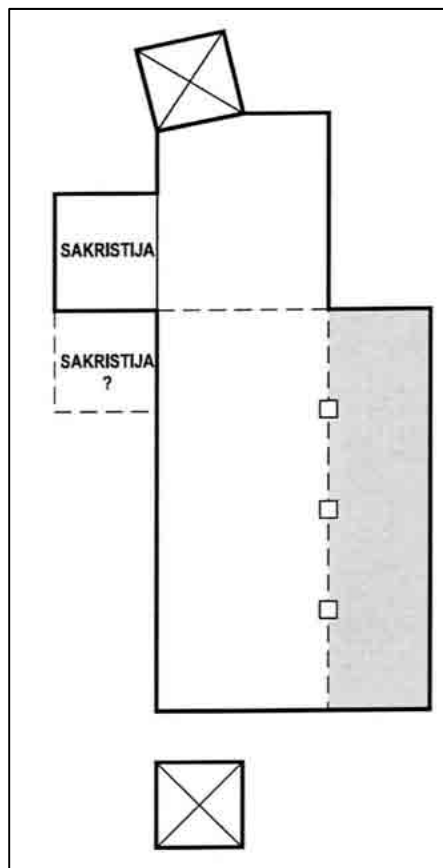
Sl. 6. Rekonstrukcija biskupa Ratkaja

(6) Bedekovićev nasljednik Adam Ratkaj (1709. – 1717.) ruši bočne zidove lađe i podiže nove. Bilo je sve nakon toga čvršće, ali nimalo izglednije, bez stilskih elemenata i ukrasa (usp. Sl. 6). Oltari – koliko ih još postojalo – bili su posebno ruševni pa ih je izgleda Ratkaj skroz uklonio. Poslije se, naime govori i izgradnji novih oltara, a ne o obnovi starih.

Ratkajev nasljednik Nikola Pohmajević (1717. – 1730.) doradio je biskupski dvor koji se tako oslanjao na svetište katedrale da je oratorij u njemu imao otvor prema svetištu. Čini se da dobar dio posla na katedrali u vrijeme Ratkaja obavio upravo Pohmajević jer je Ratkaj cijelo vrijeme poboljšavao a dobar dio svoga biskupskog mandata bio odsutan. No, kao biskup Pohmajević neki veći zahvat na katedrali nije uspio učiniti i zbog toga što se posvetio otvaranju gimnazije u Senju koja je otvorena 1727. godine.

S obnovom će nastaviti Ivan Antun Benzoni (1730. – 1745.) i Vuk Čolić (1746. – 1764.). Prvi će srušiti desni zid laže i proširiti katedralu za još jednu (pokrajnu) lađu i izgraditi u njoj nove oltare.

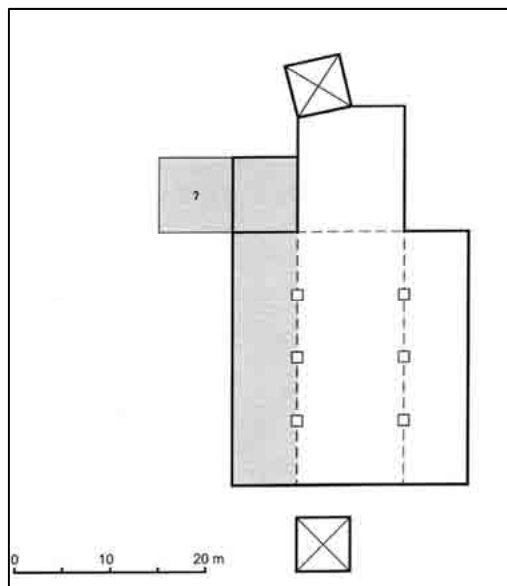

Sl. 7. Benzoni dodaje južnu lađu

(7) Benzoni je jedno vrijeme bio u Rimu gdje je imao priliku upoznati ljepotu crkvenog graditeljstva pa je zato izražavao veliko nezadovoljstvo načinom kako se pristupilo preuređenju katedrale. Bio je veoma nezadovoljan dotadanjim radom na katedrali. Neki su se – kaže on – laćali posla bez znanja i kontrole. Tako je katedrala izrasla u veliku zgradu bez stila i ljepote. On je dao srušiti desni (južni) zid lađe i dodao pobočnu lađu u koju je stavio 4 oltara (usp. Sl. 7). Ispod te lađe bio je prostor za grobnice. Prema spisu iz 1737. u kojem se spominje grobnica za Tomicu Dujmovića, vidi se da još nisu sređene *katakombe*, kako Senjani nazivaju grobnice ispod te lađe. One se još kopaju za svakog pojedinog pokojnika.²³

²³ Biskupski arhiv Senj, KAS, II, br. 30. O kriptama ispod lađe v. M. BOGOVIĆ, 1995, 92, bilj. 38.

Sl. 8. Katedrala nakon Čolićeve dogradnje

(8) Vuk Čolić slično će učiniti na drugoj strani glavne lađe, samo što ta lađa neće dobiti svoje kripte, iako je i to bilo planirano. Njegovom dogradnjom katedrala će dobiti današnji izgled: prošireno svetište i dvije bočne lađe (usp. Sl. 8). Nakon tolikih promjena, katedrala će biti ponovno posvećena 1752. godine, što dokazuje i ploča i dnu crkve. Unutarnji izgled je popravljen i time što su pokrajni svodovi voltirani. Kao i Benzoni, i on je predvidio 4 oltara, a neke je i postavio. Ako je još postojala stara sakristija, ona je sada zbog širenja katedrale, uklonjena. Nekako u to vrijeme produžena je nova sakristija, odnosno na staru dodana još jedna. Neki misle da je to produljenje učinjeno već za biskupa Bedekovića. U Čolićevo vrijeme postavljene su krstionica (1752.) i propovjedaonica (1757.).

Po završetku tih radova – prema podacima iz 1764. – katedrala je imala uz glavni oltar na čast Uznesenja Marijina još u svakoj lađi po četiri pobočna: Majke Božje Karmelske, sv. Antuna Padovanskoga, sv. Franje Ksaverskoga, Sv. Križa, sv. Josipa, Andela Čuvara, sv. Ivana Nepomuka, i Bezgrešnog začeća Blažene Djevice Marije.²⁴ U Ježićevo vrijeme (1789. – 1833.) oltar Gospe Karmelske postat će oltar Presv. Sakramenta i Sv. Ružarija, oltar sv. Antuna Padovanskog bit će posvećen sv. Ani, a oltar Bezgrješnog začeća zamijenit će Gospa Žalosna, koja je prenesena iz crkve Sv. Nikole.

²⁴ J. LOKMER, 2006, 133-192.

Od važnijih zahvata unutar crkve bila je u vrijeme biskupa Ježića izgradnja novog kamenog oltara s drvenim oltarnim reljefom naslovnika katedrale – Uznesenja Marijina -, a iznad je lik sv. Jurja, zaštitnika Senja i Senjske biskupije. O tom Ježić izvješćuje Svetu Stolicu 1795. godine.²⁵

Njegov nasljednik Mirko Ožegović (1833.-1869.) proširio je kor.²⁶ U arhivskoj građi spominju se u više navrata planovi većih zahvata, ali poslije se ne uočavaju neke promjene, bar ne u smislu mijenjanja tlocrta, što nas ovdje prvenstveno zanima.

(9) Velike obnoviteljske planove na katedrali planirao je biskup Antun Maurović (1894. – 1903.) ali ga je smrt u tome spriječila. U njegovo vrijeme srušen je stari toranj s prigradnjama, a 1900. podignut današnji toranj prema projektu Josipa Vancaša.²⁷

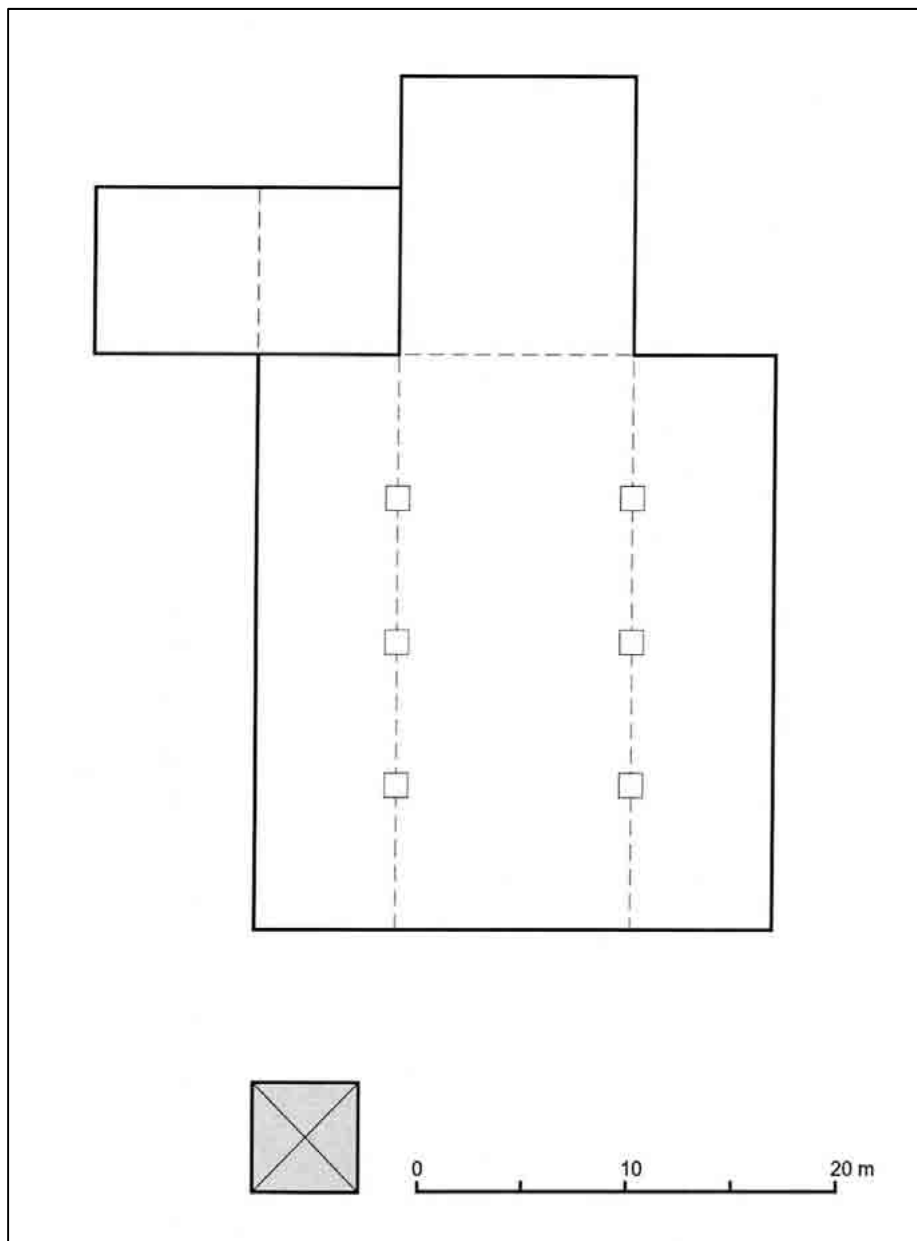
U Drugom svjetskom ratu katedrala je teško stradala. Dvije teške bombe pale su na nju i oštetile je svojom težinom: nisu, naime, eksplodirale. Uništeno je krovništvo no najviše je stradalo pročelje s pjevalištem, svetište, pokrajni oltari (kapele) Srca Isusova i Sv. Križa.²⁸

²⁵ M. BOGOVIĆ, 1995, 91.

²⁶ M. SLADOVIĆ, 127.

²⁷ U Biskupskom arhivu u Senju od 1877. do 1927. nalaze se slijedeći spisi koji se odnose na obnovu katedrale: 1884: 455 (od Kaptola se traži izvješće o katedrali); 1897: 540 (elaborat poslan Vladi), 1495 (zvonovi u zvoniku vrlo slabo stoje), 1545 (elaborat i troškovnik za kupolu poslan Vladi); 1898: 479 (naloženo kotarskoj oblasti da raspiše jeftimbu za popravak zvonika za svotu od 6900 for.), 532 (oglas jeftimbe za toranj), 686 (raspisana jeftimba za toranj), 827 (Vlada odobrila za toranj 6747 for.), 1037 (Vlada o izaslanicima za gradnju tornja); 1899: 233 (Vlada doznačuje za gradnju tornja i restauraciju katedrale aproksimativni potrošak od 50000 for.), 525 (Ban zamoljen da što prije odredi gradnju tornja), 745 (odredba glede restauracije i gradnje tornja); 1900: 469 (Vladina odredba glede gradnje tornja i godišnji doprinos za restauraciju crkve), 571 (Ordinarijat moli Bana da produlji rokove adaptacije), 617 (jeftimba za novogradnju zvonika), 714 (Vlada nudi zlatom i svilom izvezenu zastavu), 731 (Vlada još nemože doznačiti 28000 kruna); 1901: 1190 (prijepis pohvalbenog zapisnika glede novogradnje tornja); 1903: 1153 (nadhvalba tornja); 1637 (Vlada zamoljena da doznači obroke za gradnju), 1759 (Vlada o isplatama za gradnju); 1904: 443 (Vlada izvješćuje da je prinos za crkvu uložen); 1905: 463 (opet Vlada izvješćuje o doprinosu);- 1906: 568 (Vlada javlja o pologu za obnovu); 1907: 533 (Vlada uplatila šesti obrok za obnovu stolne crkve); 1911: 1409 (Vlada izvješćuje o uređenju); 1912: 808 (Vlada umoljena za restauraciju katedrale);- 1916: 2096 (restauracija prema Vancašu); 1917: 1229 (Vlada šalje dr Milana Novaka i Petra Knolla da izvide potrebe za restauraciju). Do 1927. nema urudžbenog zapisnika; 1927: 695 (zapisnik o popravku orgulja),

²⁸ Za podrobnije proučavanje obnove mogu poslužiti podaci iz Biskupskog arhiva u Senju. Za 1947. godinu v. brojeve: 740, 797, 801, 984, 1025, 1056, 10931169, 1263, 1333, 13631433 15731574, 1698, 1803; za godinu 1948. v. br. 1844; za 1949. v. 254; za 1950. v. Službeni vjesnik 1950/VIII.

Sl. 9. Današnji tlocrt katedrale

Nakon tih razaranja pokazali su se ispod žbuke slojevi iz raznih vremena. U restauraciji se vodila briga da ti slojevi ostanu prepoznatljivi. Iz svetišta je maknut teško oštećeni glavni oltar i postavljen ovaj današnji. Svetohranište s oltara ugrađeno je danas u ulaz na staru propovjedaonicu.²⁹ Oltar Srca Isusova nadomješten je novim, a oltar Sv. Križa nije obnavljan nego su na mjesto njega i oko njega ugrađeni u zidove važni spoliji iz drugih crkava i sakralnih objekata. Ostaci starog tornja na dnu svetišta.

II. Uređivanje katedrale nakon razaranja u Drugom svjetskom ratu

Obnova i uređivanje katedrale nakon razaranja u Drugom svjetskom ratu vršeni su u vrijeme biskupa Viktora Burića i župnika Josipa Banića u razdoblju od 1946. do 1950. godine. Konzervatorsko-restauratorski radovi na katedrali provodili su se prema građevinsko-arhitektonskoj dokumentaciji arhitekta Harolda Bilinića, uz stručni nadzor i veliko zalaganje Konzervatorskih zavoda Zagreba i Rijeke.³⁰

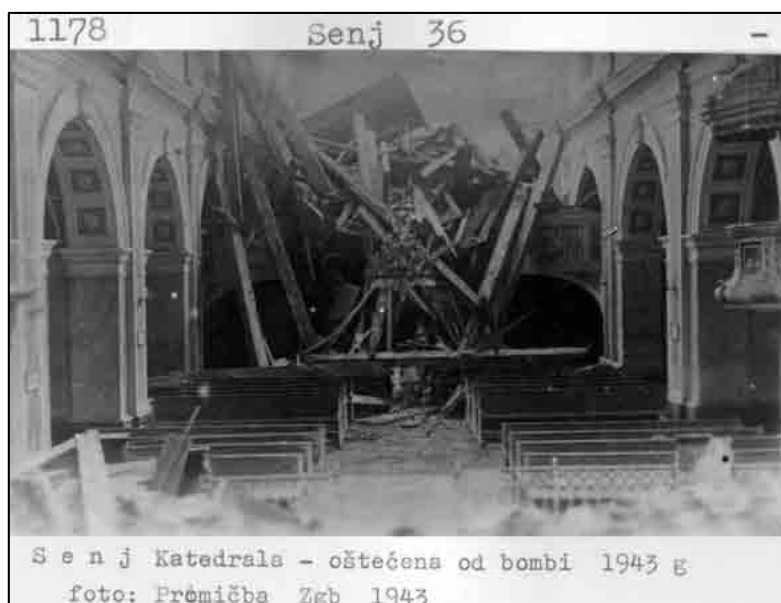
Na temelju dosadašnjih istraživanja i literature možemo zaključiti da je ovo treća temeljita obnova katedrale nakon one iz 13. st. (poslije velikog požara iz 1239. i biskupa Filipa) i one iz 18. st. za vrijeme biskupa Bedekovića, Ratkaja, Benzonia i Čolića. Ovom posljednjom, poslijeratnom, sveobuhvatnom obnovom sanirane su posljedice teških ratnih razaranja katedrale u listopadu 1943. i veljači 1945. godine, u kojima je razoren gornji dio pročelja i unutarnji pročelni zid s ostacima gotičkih fresaka iz 15. st., pjevalište - kor (uništene su orgulje i slikarije na koru), srušeno je krovništvo, nadsvođe svetišta i stražnji (zapadni) zid apside. Također je oštećen južni zid katedrale i desna lađa a u njoj razorena prva kapela s oltarom Presvetog Srca Isusova i zadnja s oltarom sv. Križa. Uništen je i dio propovjedaonice, biskupski tron, luster, oštećeni su i unutrašnji zidovi i zidne slikarije iz 1934. godine, koje su bile istog stila kao one iz 1865. Stradala je i električna rasvjeta uvedena 1930. godine.

²⁹ Ako je prije dogradnje početkom 18. stoljeća na tom mjestu bio ulaz na propovjedaonicu, jasno je da je tu bila sakristija jer se zacijelo na propovjedaonicu nije ulazilo izvan katedrale.

³⁰ M. VILIČIĆ, 1967/68, 72, Sl. 37, 38. O konzervatorsko-restauratorskim radovima na stolnoj crkvi u Senju pisala je I. Perčić, konzervatorica i voditeljica Konzervatorskog Zavoda Rijeka u Radu Konzervatorskog Zavoda na Rijeci – Zbornik zaštite spomenika kulture I/1950, Beograd 1951, 188-191. i A. Perc, koji se bavio problemom očuvanja teško oštećenih spomenika kulture u Drugom svjetskom ratu u Istri i primorskih gradova među njima i Senja, a o obnovi stolne crkve piše o u Senju u Arhitektura –urbanizam 5-8/1951, 66-68; M. VILIČIĆ, 1971, 102, Sl. 134.

Sl. 10. Razoreno krovšte katedrale u Drugom svjetskom ratu

Sl. 11. Unutrašnjost katedrale – razoreno pjevalište i unutrašnjost pročelja

Sl. 12. Razoren gornji dio pročelja i dio desne lađe

Sl. 13. a,³¹ b, c; Biskupski tron, razoreno nadsvode svetišta i zadnji zid apside

³¹ M. BILOVIĆ – D. VLAHOVIĆ – A. VRHOVAC, 2010. 33. U razorenom svetištu katedrale ispred glavnog oltara su: Jandre Gržanić, vlč. Nikola Šojat, Viktor Gržin – zvonar, Ljubo Vidaković i vlč. Ante Kosina.

U poslijeratnoj obnovi, konzervatorima su pomogli opisi katedrale pojedinih autora prije njezinog rušenja u Drugom svjetskom ratu i to posebice Ivana Kukuljevića³² koji je u svojim *Putnim uspomnama s putovanja po Hrvatskoj 1856. godine* dao potpuniji arhitektonski opis vanjskog i unutrašnjeg izgleda senjske stolne crkve – katedrale prije Ožegovićeve restauracije.

O katedrali je 1877. godine pisao i Mile Magdić³³ koji u svom opisu navodi izgled pročelja i dimenzije, a zatim detaljno opisuje vanjski i unutarnji izgled sa sadržajem - inventarom trobrodne prvostolne crkve sv. Marije – katedrale. Ovaj opis se dogodio poslije Ožegovićeve obnove. U prikazu sadržaja bočnih lađa navodi oltare i neke od spomenika koji krase unutarnje zidove katedrale.

Također i Josip Frančišković³⁴ godine 1927. i 1932. u svojim radovima *Stolna crkva u Senju sa zvonikom iz g. 1000.* i *Posveta stolne crkve u Senju* daje detaljan opis senjske stolne crkve – katedrale odnosno opisao je sve što je tada vidio na pročelju i u unutrašnjosti katedrale, dok u radu o posveti katedrale piše o natpisima u katedrali koji su dio povijesti katedrale. Također piše i o biskupima njezinim obnoviteljima. Opisujući unutrašnjosti katedrale detaljno je opisao: svetište, oltar, kriptu ispod svetišta, sakristiju, pobočne lađe – brodove, oltare, pjevalište, krstionicu, propovijedaonicu, spolije na zidovima lađa i ostali inventar – navodeći kod nekih i stilske karakteristike.

Opis katedrale donosi i Pavao Tijan³⁵ 1931. godine u svom vodiču po Senju u kojem navodi dimenzije katedrale, zatim daje opis fasada i pročelja, slikarija na unutrašnjim zidovima i ostalog inventara. Nadalje redom, opisuje: lijevu lađu i oltare, sakristiju, svetište i desnu lađu s oltarima u kojoj je posljednji oltar sv. Križa.

Tijekom obnove katedrale u razdoblju od 1946. do 1948. na vanjskim zidovima utvrđeni su ostaci - djelovi ranije jednobrodne romaničke crkve, kakvu prikazuje u poznata Valvasorova veduta iz 1689. godine.³⁶

³² I. KUKULJEVIĆ, 1873, 23.

³³ M. MAGDIĆ, 1877, 14-18.

³⁴ J. FRANČIŠKOVIĆ, 1927, 417-432; J. FRANČIŠKOVIĆ, 1932, 339-345; M. BOGOVIĆ, 1995, 82-83, navodi: Frančišković je u svoja dva rada uglavnom pisao na osnovi onoga što je u svoje vrijeme mogao vidjeti i pročitati, u radu je sve izložio u dosta slobodnoj interpretaciji, premalo se služio izvorima i arhivskom građom. Smatra da je glavni nedostatak njegova članka što je pisan s pretpostavkom da je katedrala od početka bila trobrodna, ipak značaj njegova rada jest zbog opisa katedrale prije rušenja u drugom svjetskom ratu i za to ga treba iskoristiti.

³⁵ P. TIJAN, 1931, 23-28.

³⁶ M. VILIČIĆ, 1971, 100, Sl.14.

Sl. 14. Katedrala s tornjem na Valvasorovoj veduti iz 1689. godine

Konzervatori su tijekom restauracije i obnove katedrale koristili detaljne arhitektonske snimke i crteže arh. Harolda Bilinića na kojima su uočeni tragovi ranijih građevinskih zahvata i etapa izgradnje na vanjskim zidovima katedrale i svetišta. Nakon skidanja žbuke utvrđeno je tipično romaničko pročelje sa nizom slijepih arkada izvedenih u opeci. Također je na južnom stražnjem uglu utvrđen romanički ugaoni fragment.³⁷ U poslijeratnoj obnovi pročelja katedrale su obnovljena različitim materijalima (opeka i kamen) kako bi se jasno vidjeli dijelovi različitih graditeljskih stilova i etapa izgradnje katedrale tijekom njezine povijesti.³⁸

³⁷ M. VILIČIĆ, 1971, 102, 103.

³⁸ M. VILIČIĆ, 1967/68, 56-61; M. VILIČIĆ, 1971, 102-103., Sl. 135, 137, 136, 138, 139, 140.

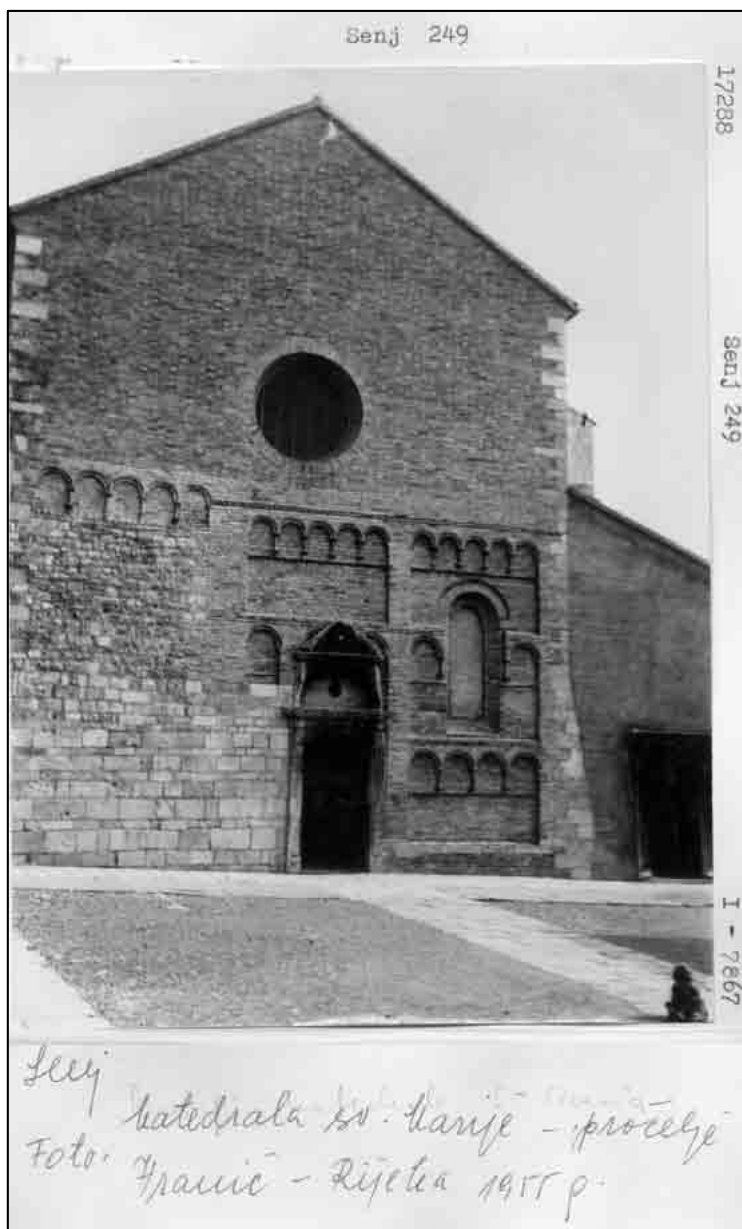

Sl. 15.a i b. Oltar i unutrašnjost senjske katedrale prije bombardiranja 1943. godine

Sl. 16. a, b i c. Pročelje katedrale sa slijepim arkadama nakon skidanja žbuke (foto-arhiva Konzervatorskog odjela Rijeka)

Sl. 17. Romaničko pročelje katedrale i začelje svetišta nakon obnove katedrale (foto-arhiva Konzervatorskog odjela Rijeka)

Sl. 18. a-b-c; Južni zid katedrale i svetišta sa ugaonim romaničkim fragmentom (foto-arhiva Konzervatorskog odjela Rijeka)

Na temelju konzervatorsko-restauratorske dokumentacije, katedrala je obnovljena na način da su na pročeljima i u unutrašnjosti stilski čitljiva različita vremenska razdoblja gradnje – dogradnje tijekom njezine povijesti. Nakon obnove pročelje lijeve pobočne lađe ostalo je u kamenu, desna lađa je požbukana a srednji romanički dio obnovljen je opekom, tako su danas na pročeljima i južnom zidu jasno vidljive te njezine ranije etape izgradnje – dogradnje.³⁹ Romaničku etapu katedrale u njezinoj unutrašnjosti potvrđuje i romanički stup s kapitelom pronađen pred svetištem u razorenom zidu ispod desnog trijumfalnog luka.⁴⁰ U poslijeratnoj obnovi uređenja unutrašnjosti katedrale koju krasi umjetnički vrijedni oltari, dogodile su se promjene i u pojedinim kapelama lađa. Naime, nova mjesta dobile su pojedine spolije koje su dio povijesti katedrale. Konzervatori su restaurirali fragmente romaničkih kapitela, prezentirajući ih na desnom zidu ispod trijumfalnog luka čime su dokumentirali romanički period katedrale i u njezinoj unutrašnjosti.⁴¹

Konzervatorsko-restauratorske radove i obnovu katedrale pažljivo je pratio i konzervator grada Senja Vuk Krajač koji smatra otkriće romaničkog stupa s kapitelom u unutrašnjosti zida originalnim elementom romanike i najstarijim dijelom unutrašnjosti katedrale.⁴²

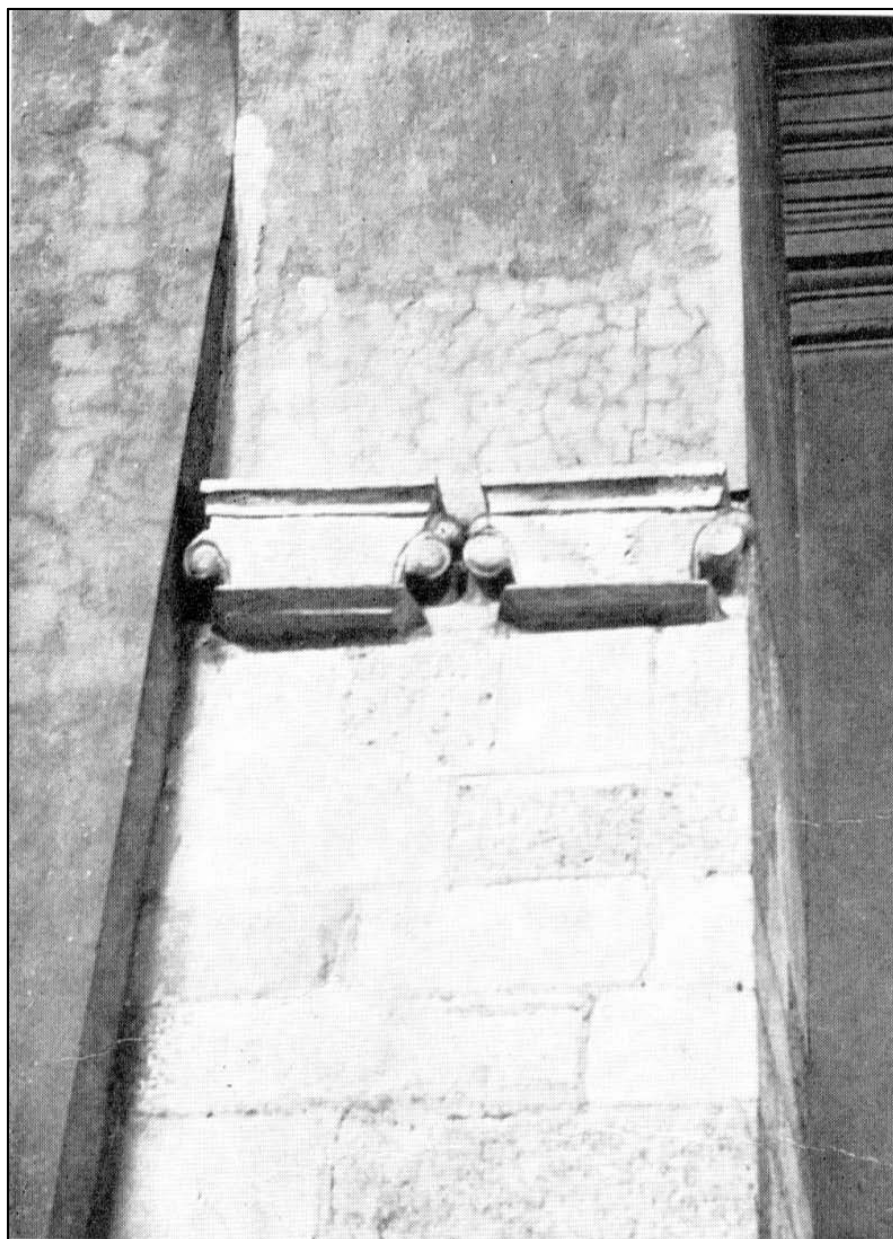

³⁹ M. VILIČIĆ, 1967/68., 68-84, Sl.18, 21, 24, 37-38.

⁴⁰ M. VILIČIĆ, 1971, 103. Sl. 143.

⁴¹ M. VILIČIĆ, 1971, 103.

⁴² V. KRAJAČ, 1956, 156-157.

Sl. 19. a-b; Romanički stup s kapitelom ispod trijumfalnog luka koji je restauracijom prikazan na zidu

Sl. 20. a-b; Unutrašnjost katedrale nakon poslijeratne obnove

Osim arhitekture tijekom povijesti katedrale, predmet obnove i izučavanja znanstvenika bila je njezina unutrašnjost - inventar a to su umjetnički vrijedni oltari, kamena i ostala oprema nakon čega smo dobili dragocjene podatke o autorima – klesarima i umjetničkim radionicama te stilskim karakteristikama.⁴³

⁴³A. GLAVIČIĆ, 2001, 33-50; M. BOGOVIĆ, 1995. 81-94; M. BOGOVIĆ, 1996, 161-196; K. ŠIKARIĆ, 2002, 87-96.; S. KULENOVIĆ, 2002. 97-103, (Sl. 1, 102); J. LOKMER,

Unutrašnjost katedrale

U katedralu se ulazi kroz dvojna vrata na kojima su vratnice vrijedan umjetnički rad iz 1866. godine kako je na njima napisano. Pojedini autori spominju da su ranije bila troja vrata od kojih su lijeva u kasnijim pregradnja katedrale zazidana, kao i polukružni prozori iznad njih. Glavni portal preuređen je u 18. st. a nadvoju je natpis iz 1717. godine s imenom Ilije Vukšića senjskog patricija, dok je sporedni portal renesansni, sastavljen od različitih dijelova (nadvoj i dovratnici do kapitela nisu iste profilacije), očito su preneseni sa različitih lokacija i građevina i ugrađeni na portal desne lađe katedrale.⁴⁴

Raskošne barokne oltare koji se danas nalaze u bočnim lađama katedrale sagradili su senjski biskupi u 18. st. osim oltara Presvetog Srca Isusova koji je postavljen tijekom poslijeratne restauracije.⁴⁵

Na početku lijeve lađe uz unutrašnji zid lijevog pročelja nalazi se barokna mramorna šesterokutna Krstionica na postolju iz 18. st. koju na vrhu ukrašuje mramorni kip Ivana Krstitelja a koja danas nije u funkciji.⁴⁶ Ista je postavljena u katedralu u vrijeme biskupa Vuka Čolića. O tome kao i o ostalim njegovim djelima svjedoči natpis na ploči uzidanoj na unutrašnji zidu crkvenog kora desno od srednjih ulaznih vratiju u katedralu.⁴⁷

Do krstionice je barokni mramorni oltar Svetog Josipa, iz 18. st.⁴⁸ rad A. Michelazzia. Oltarna slika, ulje na platnu, prikazuje smrt Svetoga Josipa, zaštitnika umirućih, rad je nepoznatoga majstora. U vrhu slike je prikaz anđela. Slika je dar senjskog kancelara Antona Vahtar 1758. kako navodi natpis na oltaru ispod slike.

2004, 497-511; J. LOKMER, 2006, 133-192. A. HORVAT – R. MATEJČIĆ – K. PRIJATELJ, 1982, 445-551; E. HILJE, 2003, 35-42.

⁴⁴J. FRANČIŠKOVIĆ, 1927, 428, navodi da su na pročelju bila troja ulazna vrata prema razdiobi crkve. Lijeva su ulazna vrata sazidana u drugoj polovici 18. st. kad je tamo došla krstionica dok su srednja glavna vrata preradena 1717. prema natpisu na njima te su tako ostala od prvobitne katedrale samo desna. Povrh pobočnih vratiju jesu polukružni prozori, dok je nad glavnim vratima u sredini fasade bio okrugli prozor (rozeta) pod kojom je bila slijepa balustrada od mramornih stupova, prezidna kod popravka fasade 1923. .. G. SABO, 1940, 39, 60, (bilješka 27. sl,27.), navodi da crkva ima trostruki brod ali tek dvojna vrata srednja iz 1717. dok desna imaju vratnice iz 1866. kao glavna. Lijevih vrata nije bilo jer je tu bio prislonjen jednim lukom stari toranj... M. VILIČIĆ, 1967/68, 65-66; M. VILIČIĆ, 1971, 103, Sl. 141. navodi renesansna vrata, jasno se vidi da nisu izrađena za ovaj objekt.

⁴⁵M. BOGOVIĆ, 1995, 81-94; J. LOKMER, 2006, 133-192; M. VILIČIĆ, 1971, 103.

⁴⁶J. FRANČIŠKOVIĆ, 1927, 428; J. LOKMER, 2006, 180-181; (I. 9.); V. KRAJAČ, 1956, 156-157.

⁴⁷M. VILIČIĆ, 1971, 100, Sl. 124.

⁴⁸J. LOKMER, 2006, 150-158.

Oltar se ističe svojom ljepotom, arhitekturom, stilskim karakteristikama, kompozicijom likova i ukrasa te bojom mramora. Na bočnim stranama dio arhitekture oltara su po dva mramorna stupa s korintskim kapitelima i skulpture simetrično postavljene. Na oltaru su dva mramora kipa, pretpostavlja se, lijevo Sveti Alojzije Gonzagi i desno Sveti Toma Akvinski. Na prednjoj plohi stola oltara u sredini nalazi se reljef Svetoga Antuna Padovanskoga s Djetetom Isusom.

Slijedeći barokni oltar je oltar Svetoga Ivana Nepomuka, rad A. Michelazzia iz 18. st.⁴⁹ Oltarna slika ulje na platnu nepoznata majstora prikazuje Svetoga Ivana Nepomuka, s raspelom u ruci i otvrenom knjigom na stolu u kojoj se čita tekst: "Mors / et / vita / In Manu / Linguae / Prev 12. U dnu slike do svečevih nogu su dva anđela s krilima koja u rukama drže knjigu i palmu. U vrhu slike su također prikazani anđeli. Oltar je po stilskim karakteristikama i arhitektonskim elementima sličan oltaru Svetoga Franje Ksaverskoga u desnoj lađi katedrale. Na bočnim stranama dio arhitekture oltara su po dva mramorna stupa s korintskim kapitelima i skulpture simetrično postavljene u gornjem dijelu oltara. Na oltaru s lijeve bočne strane postavljen je kip sv. Terezije od Djeteta Isusa.

U katedrali se nalazi i mramorni oltar Svetih Anđela⁵⁰ koji je arhitekturom i kompozicijom te brojem i međusobnim skladom skulptura veoma lijep i umjetnički vrijedan barokni rad iz 18. st. Oltar je za senjsku katedralu nabavio biskup Juraj Wolfgang (Vuk) barun Čolić de Löwensperg u vrijeme svoga boravka u Rimu od 1761. do 1764. g. Kompozicija oltarnih skulptura je postavljena piramidalno, središnja skulptura je arhandela Rafaela s krilima koji pokazuje put u nebo čovjekovoj duši, prikazanoj u liku djeteta. Na lijevoj strani kompozicije su (Gabriel i Mihael) a na desnoj strani (Uriel i Sealtiel). Sve skulpture povezuje i nad njima dominira središnji lik arhandela Rafaela.

Na oltaru se u staklenom ljesu nalazi tijelo sv. Formoza mučenika iz rimskih katakomba, dar pape Klementa XIII. biskupu Čoliću za senjsku katedralu. Na prednjoj plohi stola oltara u sredini nalazi se obiteljski grb biskupa Čolića kojem su dodane biskupske insignije (mitra i šešir).

⁴⁹ J. LOKMER, 2006, 146-150.

⁵⁰ J. LOKMER, 2006, 158-164.

Sl. 21. Stakleni lijes s tijelom sv. Formoza rimskog mučenika na oltaru Svetih Anđela

Nasuprot ovog oltara na pilastru srednje lađe nalazi se slika Bogorodice s Djetetom Isusom. Slika prikazuje Bogorodicu koja drži Krista objema rukama na desnoj strani, dok im se obrazi dodiruju. Krist lijevom rukom miluje njezino lice, a u desnici drži svitak (Sveto pismo). U gornjim se kutovima slike nalaze arkandeli, Mihovil i Gabrijel, koji prikaz promatraju s nebesa, dajući mu uzvišeni ton. Pozadina slike je zlatna a njihove su glave "okrunjene" aureolama ukrašenim vegetabilnim ornamentom, uz Bogorodicu je tekst.⁵¹ Desno od oltara ranije na zidu polupilastra kapele bio je natpis o obnovi katedrale 1865. godine u vrijeme biskupa Ožegovića.

⁵¹ Prema mišljenju Marine Vicelja-Matijašić s Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Rijeci, radi se najvjerojatnije o kopiji slike urađenoj prema ikoni iz Benaki muzeja u Ateni, koju je naslikao Emmanuel Lombardos početkom 17. st. međutim senjska slika Bogorodica ima tekst koji stoji uz Bogorodicu, a koji glasi: "i elpis ton apelpismenon", dakle "nada beznadežnih", tj. "nada onih koji nemaju nade." To je važno zbog toga, što na originalu nema teksta, dakle kopist slike dodao je slici natpis s jasnom porukom i tako doprinio njezinoj umjetničkoj vrijednosti i štovanju.

Sl. 22. Usporedba Bogorodice s Djetetom Isusom iz Benaki muzeja u Ateni (gore) sa senjskom (dolje)

Posljednji oltar u lijevoj lađi je barokni oltar Majke Božje od sedam žalosti iz 18. st. Oltar je 1798. godine prenesen u katedralu nakon rušenja crkve i samostana Svetog Nikole godine 1874.⁵² Na prednjoj plohi stola oltara u sredini nalazi se natpis u kojem piše da je oltar pavlinskoj Crkvi Svetoga Nikole u Senju za Bratovštinu Majke Božje od sedam žalosti 1754. godine darovao Jakob de Marchioli. Na temelju arhitektonskih i dekorativnih elemenata te izbora kolorita mramora, pretpostavlja se da je oltar također rad Antonia Michelazzia. Na oltaru u oltarnoj niši središnji lik je Žalosna Gospa, kojoj je srce probodeno sa sedam mačeva. Gospa sjedi na postolju i u krilu drži mrtvo tijelo svoga sina Isusa Krista. U pozadini, na zidu niše je veliki drveni križ s elementima Kristove muke. U donjem dijelu sa strane Gospinog kipa nalaze se dva kipa koji nose znakove Kristove muke. Kip na desnoj strani nosi ljestve, koplje, kocke i haljinu, a onaj na lijevoj koplje, bič, kliješta i Veronikin rubac s Kristovim licem. Dio arhitekture oltara na bočnim stranama čine po dva mramorna stupa s korintskim kapitelima i skulpture anđela simetrično postavljene u gornjem dijelu oltara. Na oltaru bočno su postavljene mramorne skulpture, lijevo Sveti Ivan Apostol i Evanđelista a desno Sveta Marija Magdalena.

Na ulazu u sakristiju iz ove lađe, iznad vrata nalazi se ovalna kamena ploča s barunskim grbom senjske patricijske obitelji Vukasović i natpisom iz 1754. godine. Pretpostavlja se da je ova ploča prenesena u katedralu zajedno s oltarom Majke Božje od sedam žalosti iz pavlinske crkve Svetoga Nikole nakon njezinog rušenja u 19. st., gdje su Vukasovići imali svoju obiteljsku grobnicu.⁵³

U sakristiji lijevo od vrata, na zidu nalaze se vratašca tabernakula, vrijedan barokni rad iz 18. st. koja su se prije ratnih razaranja nalazila na Svetohraništu starog baroknog oltara katedrale.⁵⁴ Također u sakristiji se danas nalaze stilski vrijedni ormari u kojima se čuva liturgijsko ruho i ostali liturgijski predmeti i pribor koji se koristi u misnim slavljinama.

Nakon restauracije katedrale mnogi natpisi i ostale spolije dobili su nova mjesta, dio na ulazu u katedralu i desnu lađu a dio na kraju lijeve lađe pred ulazom u sakristiju.

Na polupilastru u lijevoj lađi desno od vratiju sakristije uzidane su dvije kamene ploče. Gornja je spomen na svećenički jubilej biskupa Ježića iz 1819.

⁵² J. FRANČIŠKOVIĆ, 1927, 432; J. LOKMER, 2006, 164-169; G. SABO, 1940, 39, 61 (bilješka 31. Sl. 31) navodi, oltar se prekrivao zastorom na kojem se nalazila uljena slika slična kipu.

⁵³ J. LOKMER, 2006, 169.

⁵⁴ J. LOKMER, 2006, 183, Sl. 10.

godine a druga biskupa Ožegovića iz 1850. godine⁵⁵ dok je lijevo od ulaza u sakristiju postavljena i njegova mramorna bista na postamentu sa biskupskim grbom i godinom biskupovanja. Ista je do razaranja katedrale stajala uz zid desnog trijumfalnog luka katedrale dok je uz lijevi bila bista biskupa Maurovića što je vidljivo na fotografiji unutrašnjosti katedrale iz 1934.godine.⁵⁶

U lijevoj lađi također se nalaze i dvije drvene neobarokne ispovijedaonice iz ranijih razdoblja katedrale.

Svetište katedrale od srednje lađe dijeli gotički trijumfalni luk. U poslijeratnoj obnovi 1948. godine u svetištu je postavljen oltar od bijelog bračkog kamena prema nacrtu arhitekta Harolda Bilinića, umjesto drvenog oltara na čast Uznesenja Marijina na nebo, koji je oštećen u vrijeme bombardiranja. Na glavnom oltaru se nalazi šest srebrnih relikvijara piramidalnoga oblika, vrijedan ujetnički rad najvjerojatnije riječke radionice zlatara Anderlića iz 18. st. Na oltaru je i šest svjećnjaka, također srebrenih, s obiteljskim grbom donatora Ivana Vraniczanya Dobrinovića (poklon oko 1865. godine), te ostali svjećnjaci na pobočnim oltarima (raznih oblika i izrade – poneki industrijski proizvodi s kraja 19. st.). Tu je i kandila koja se nalaze pred svim oltarima u kapelama, u većini su vrijedan umjetnički rad od srebra i mijedi baroknih radionica - venecijanskih i domaćih majstora iz 19. st.⁵⁷

Na zidu svetišta iza oltara nalazi se Raspelo iz 16. st.⁵⁸ koje je 1854. premiješteno iz crkve sv. Jurja u katedralu gdje je postavljeno na baroknom oltaru sv. Križa u prvoj desnoj lađi od ulaza u kojoj je bilo sve do bombardiranja katedrale 1943. godine kada su osim Raspela stradali kapela i oltar. Budući da kapela i oltar nisu obnovljeni nakon rata, Raspelo je promijenilo više lokacija u katedrali. Neko vrijeme nalazilo se na zidu u kapeli Presvetog Srca Isusova, a danas se nalazi iza oltara na zidu svetišta. Raspelo je do sada više puta restaurirano.

Ispod desnog trijumfalnog luka na zidu (nakon unutarnjeg uređenja katedrale 2011. godine) postavljen je mramorni kip Majke Božje s Isusom u naručju iz 18. st. Kip se ranije nalazio u svetištu iza oltara na kamenom stupu a u katedralu je prenesen iz crkve Svetog Franje nakon njezinog rušenja 1943. godine.⁵⁹

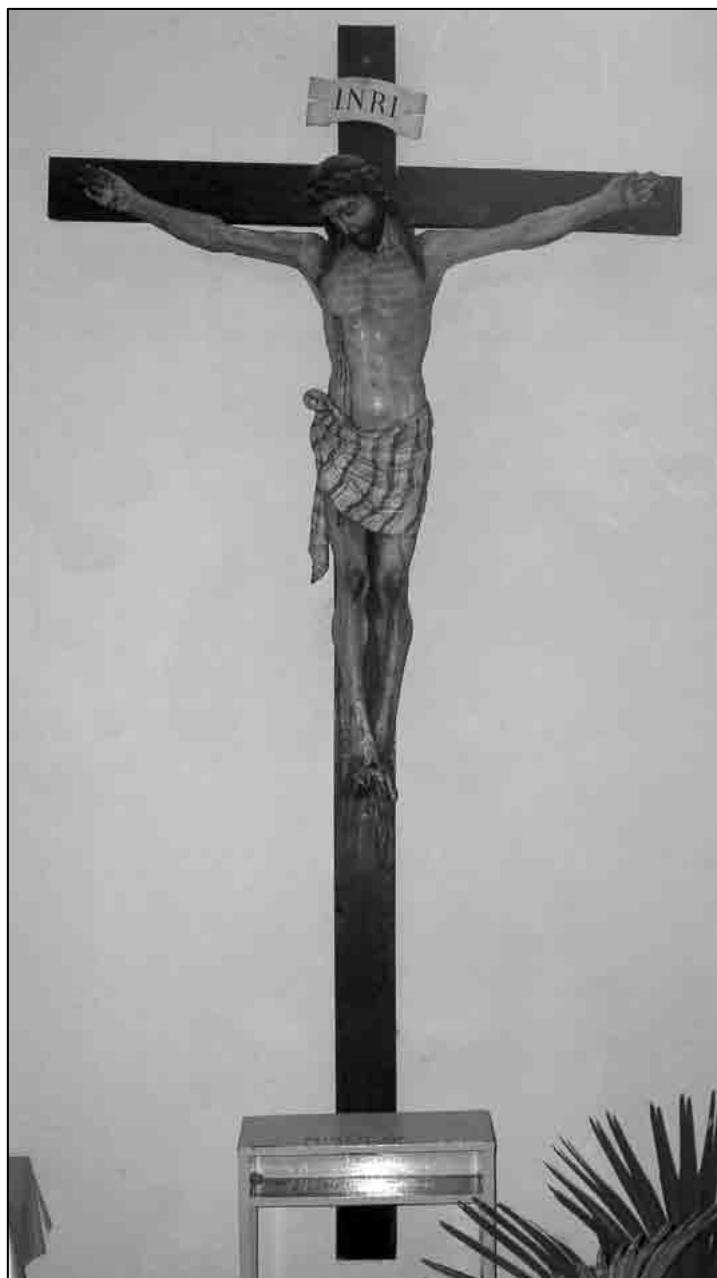
⁵⁵ M. VILIČIĆ, 1971, 100, Sl.126.

⁵⁶ G. SABO, 1940, 40, 60 (bilj. 28, Sl. 28).

⁵⁷ J. LOKMER, 2004, 497-511; J. LOKMER, 2006, 184-185.

⁵⁸ S. KULENOVIĆ, 2002, 101, 102; K. ŠKARIĆ, 2002, 87-96.

⁵⁹ J. FRANČIŠKOVIĆ, 1931, 417, navodi, desna lađa crkve sv. Franje je produljena sa kapelom Majke Božje od zdravlja (ili Loretta) nazvane i "crne" radi crnom bojom oličenih obraza, dok je sam kip od bijelog mramora... J. LOKMER, 2006, 175-176.

Sl. 23. Raspelo iz 16. stoljeća

Sl. 24. a i b. Mramorni kip Majke Božje s Isusom u naručju iz 18. stoljeća

S lijeve i desne strane oltara postavljene su bogato rezbarene barokne kanoničke klupe iz 18. st. U svetištu se nalazi i procesijski križ vrijedan umjetnički rad. Ispod svetišta nalazi se kaptolska kriptu u kojoj su sahranjeni senjski biskupi: Pohmajević, Ožegović, Maurović te više kanonika senjskog kaptola.⁶⁰

Sl. 25. Grobnica biskupa Ožegovića u kripti katedrale

Sl. 26. Grob biskupa Maurovića u kripti katedrale

⁶⁰ J. FRANČIŠKOVIĆ, 1927, 419; P. TIJAN, 1931, 26.

Sl. 27.a-b; Ulaz u kriptu – grobovi kanonika senjskog kaptola u kripti katedrale

Lijevo od oltara na ulazu iz svetištu u sakristiju, uzidan u zidu iznad vrata nalazi se najstariji spomenik u katedrali koji potječe iz 1392. godine. To je umjetnički vrijedan grobni spomenik gotičkog stila, biskupa Ivana de Cardinalibusa i njegova nasljednika i nećaka Leonarda.⁶¹ Spomenik se sastoji od sarkofaga s ležećim likom biskupa na gornjoj strani i reljefom Oplakivanja na prednjoj, dva anđela bakljonoše, te gotičkog luka s reljefima lavova. Pod gotičkim zaslonom kojeg drže dva anđela počiva biskupov lik. Na zastoru u sredini je reljef Janjeta sa zastavom, znak uskrslog Krista. Na prednjoj strani spomenika u sredini je reljef koji prikazuje polaganje Krista u grob, a sa svake strane tog reljefa nalaze se grbovi obaju biskupa de Cardinalibus, lijevo Ivana a desno Leonarda. Desno od spomenika je natpis u kojem stoji da je grobni spomenik podigao nećak i nasljednik Leonardo.⁶²

Sl. 29. Grobni spomenik biskupa Ivana i Leonarda de Cardinalibusa iz 1392. godine

⁶¹ E. HILJE, 2003, 35-42, bavio se umjetničkim dosezima ovog spomenika i njegovim autorom, navodeći kako je ovaj zanimljiv spomenik gotovo neopažen u stručnoj literaturi. Češće se vezuje za osobnost samih biskupa s obzirom na informacije koje donosi natpis uz spomenik.

⁶² J. FRANČIŠKOVIĆ, 1927, 418; G. SABO, 1940, 40, 60, (bilj. 30, Sl. 30); M. VILIČIĆ, 1971, 98.

Nad vratima koja vode iz svetišta u sakristiju nalazi se natpis u kojem se spominje biskup Andreas de Mutina i godina 1497.⁶³

Prema liturgijskim propisima u blizini svetišta nalazi se propovjedaonica koja je smještena na zidu prvog lijevog pilastra srednje lađe u koju se ulazi sa strane iz lijeve lađe – kapele Majke Božje od sedam žalosti. Kamene stepenice su postavljene uz pilastar do propovjedaonice, dok je ograda na stepenicama napravljena od kovana željeza s cvjetnim ukrasima i iz kasnijeg je vremena. Propovjedaonica je kruškolikog oblika, zaobljenih linija sa profilacijama, ističe se ljepotom barokne kompozicije, koloritom mramora i cvjetnim ukrasima, a rad je A. Michelazzia iz 1757. godine. Kako navodi natpis, propovjedaonicu je za katedralu učinila senjska patricijka Klara Vudragović.⁶⁴ Kako vidimo na predratnim fotografijama unutrašnjosti katedrale (Sl.1.), danas nije sačuvan cjelovit i originalan izgled propovjedaonice već samo donji dio jer je kod poslijeratne obnove uklonjen njezin ratom oštećeni baldakin.

Sl. 30. Propovjedaonica u senjskoj katedrali

⁶³ J. FRANČIŠKOVIĆ, 1927, 428-429; M. VILIČIĆ, 1971, 98-99, Sl.121.

⁶⁴ J. FRANČIŠKOVIĆ, 1927, 430, navodi se kako je Klara prodala svoje imanje Klarićevac za vrećicu zlatnih cekina i od toga nabavila propovjedaonicu. J. LOKMER, 2006, 177-180.

Prvi oltar u desnoj lađi od svetišta prema pokrajnim ulaznim vratima je oltar Presvetog Srca Isusova. Budući je prijašnji oltar bio uništen tijekom bombardiranja katedrale novi je urađen po nacrtu arhitekta Harolda Bilinića u okviru njezine poslijeratne obnove.⁶⁵ Na oltaru je Svetohranište na kojem su srebrna vratašca, umjetnički rad s filigranski obrađenim reljefom na kojem je prikaz – kompozicija Posljednje večere. U središtu kompozicije je Isus Krist a na sredini stola su simboli euharistije, kalež i hostija na kojoj je Kristov monogram (X. i P). Vratašca su rad domaćeg majstora, akademskog slikara Ivana Tomljanovića.⁶⁶ Također je Tomljanović za ovaj oltar izradio i fresku – kompoziciju na zidu kapele koja prikazuje Drvo križa, Presveto Srce Isusovo i jelene na izvoru. Kompozicija je centrična, simetrična, plošna, bez naznaka perspektive. Autor je korištenjem kristoloških motiva različitih poruka i različitih povijesnih perioda želio prikazati univerzalnost i stalnost kršćanskoga učenja a jednostavnim načinom prikaza ukazati na potrebu vraćanja čitljivosti umjetničkih formi u likovnom izričaju.⁶⁷

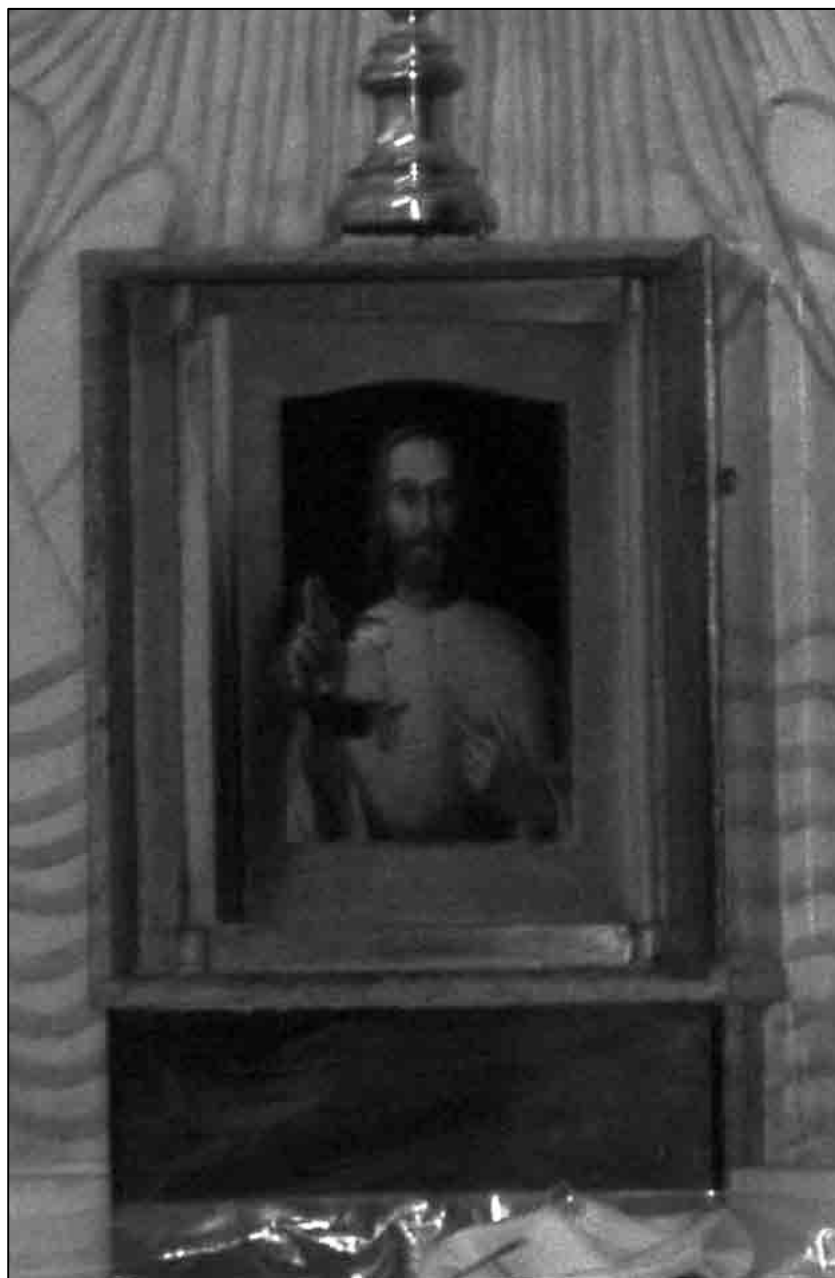
⁶⁵ M. VILIČIĆ, 1971, 103; J. LOKMER, 2004, 36.

⁶⁶ Iz razgovora s akademskim slikarom Ivanom Tomljanovićem, autorom freske - crteža na Oltaru Presvetog Srca Isusova i reljefa na vratašcima Svetohraništa s prizorom Posljednje večere i simbola euharistije doznajemo da su vratašca filigranski rad u srebru, izrađena tehnikom iskucavanja u limu ili trajbanjem. Također je napomenuo da je autor i slike Krista u unutrašnjosti Svetohraništa, dok je za izradu freske napomenuo da su konzervatori zahtjevali da prizor na freski – Drvo života bude u obliku crteža.

⁶⁷ Prema mišljenju Marine Vicelja-Matijašić s Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Rijeci umjetnik je na oltarnoj freski Presvetog Srca Isusova prikazao svojevrsan amalgam različitih kristoloških motiva: Drvo križa, Presveto srce Isusovo i jeleni na izvoru. U gotovo monokromatskoj izvedbi autor je ujedinio nekoliko motiva i poruka. Krist je prikazan frontalno, izdužen, ukočenoga stava, raširenih ruku i otvorenih očiju, razapet na drvu križa, čije je tijelo prikazano kao deblo, a haste se pretvaraju u grane i korijenje, slobodno interpretirajući motiv Drva križa odnosno *Lignum vitae* ili *Arbor vitae*. Radi se o motivu koji kazuje kako je drvo na kojemu je Krist bio razapet "oživjelo" poprskano njegovom krvlju, pa se u umjetnosti često križ prikazuje s propalim ili razlistanim granama. Poruka je toga prikaza pobjeda i novi život, koji nastaje Kristovom smrću i otkupljenjem grijeha. Krist je prikazan obučen u dugu haljinu, ravnih nogu i ruku, na kojima se ne vide znakovi pribijanja na križ, otvorenih očiju uprtih u promatrača, bez znakova boli ili patnje. Umjesto rana na njegovu je tijelu istaknuto srce u obliku drugog često korištenoga motiva – Srca Isusova. Ovo je jedan od najranijih kršćanskih motiva u umjetnosti, a simbolički ukazuje na dušu u rajskome prostoru i čistoću vjere. Crtež je jednostavan, shematičan, izveden tonovima smeđe boje i crnom te plavim linijama u prikazu vode. Taj se motiv javlja kasno u umjetnosti, tek od 17. st. nakon vizije redovnice Margarete Alacoque 1673., a zamijenit će srednjovjekovne prikaze predmeta Kristove muke - čavle, čekić, kliješta, bič i trnovu krunu. Iznad srca autor je nacrtao križ te ga je uokvirio jednostavnim motivom koji simbolički upućuje na blještavi krug zlatnih zraka, upravo na način na koji ga je formirala umjetnost polovice 18. st. Križu se s obiju strana približuju jeleni glava prignutih dok piju vodu s izvora, ilustrirajući tako riječi Psalma 42 *Kao što jelen žudi za izvorskom vodom, tako*

i moja duša čezne za tobom Gospodine. Ovo je jedan od najranijih kršćanskih motiva u umjetnosti, a simbolički ukazuje na dušu u rajskome prostoru i čistoću vjere. Crtež je jednostavan, shematičan, izveden tonovima smeđe boje i crnom te plavim linijama u prikazu vode. Kompozicija je centrična i simetrična, plošna, bez naznaka perspektive. Autor je korištenjem kristoloških motiva različitih poruka i različitih povijesnih perioda želio prikazati unioverzalnost i stalnost kršćanskoga učenja, a jednostavnim načinom prikaza ukazati na potrebu vraćanja čitljivosti umjetničkih formi u likovnom izričaju.

Sl. 31. a, b i c. Oltar Presvetog Srca Isusova i Svetohranište

Slijedeći oltar u ovoj lađi je oltar sv. Ane⁶⁸ koji je također oštećen u ratu 1943./1944., a izgrađen je između 1807./1808. godine i pretpostavlja se da je rad braće Clementa i Giacoma Sommazija. Oltar svojim izgledom, arhitekturom i kompozicijom ima sličnosti s ostalim oltarima u katedrali. Dio arhitekture oltara su po dva mramorna stupa s korintskim kapitelima i skulpture simetrično postavljene na bočne strane oltara: lijevo je skulptura Svete Marije Magdalene, a desno Svete Margarite Kortonske. Oltarnu sliku ulje na platnu koja prikazuje Svetu Anu, malu Mariju i Joakima izradio je 1884. godine slikar Emanuele Gallico. Ista je dar kanonika i senjskoga patricija Hipolita Ivanošića kako je zapisno na dnu slike.

Jedan od oltara u desnoj lađi katedrale je i barokni oltar sv. Franje Ksaverskog⁶⁹ rad A. Michelazzia iz 1728. godine. Dar je katedrali senjskog patricija Stjepana (V)udragovića, što potvrđuje njegov grb i natpis koji se nalazi na kruništu oltara. Na prednjoj strani stola oltara u visokom reljefu prikazan je između mora i neba u redovničkoj misionarskim odori, uspravljen Sveti Franjo Ksaverski na morskoj hrudi, oko njega je hrpa kamenja unutar kojeg se raspoznaje križ.

Na bočnim stranama dio arhitekture oltara su dva mramorna stupa s korintskim kapitelima i skulpture simetrično postavljene na obje strane i u gornjem dijelu oltara. Mramorne skulpture na oltaru su: lijevo Sveti Stanislav Kostka a desno Sveta Katarina Aleksandrijska.

Oltarna slika, ulje na platnu prikazuje Svetoga Franju Ksaverskoga, isusovačkoga misionara u trenutku umiranja. Svetac je glavu naslonio na raspelo koje drži u jednoj ruci a drugu je ruku spustio na otvorenu knjigu. Na slici su i simboli njegovog služenja bolesnima, torba i vrč za vodu. U pozadini se vidi grupa ljudi, morska obala, brod i krajolik, a na vrhu slike je grupa anđela.

Uz polupilastar zadnje kapele u desnoj lađi na kamenom postamentu nalazi se mramorni kip Svetog Ante koji je prikazan u franjevačkom habitu s krunicom, a u rukama drži svoje svetačke simbole, u lijevoj ljljan a ispod desne ruke knjigu. Također postoje indicije da je i ovaj kip prenesen u katedralu iz razrušene crkve Svetog Franje gdje se nalazilo više oltara raznih titulara i kipova franjevačkih svetaca iz 18. st. U desnoj lađi katedrale nalazio se i oltar Svetog Ante Padovanskog.⁷⁰

⁶⁸ J. LOKMER, 2006, 170.-173.

⁶⁹ J. LOKMER, 2006, 140.-146.

⁷⁰ J. FRANČIŠKOVIĆ, 1931, 417.

U zadnjoj kapeli desne lađe, do bombardiranja katedrale 1943. godine, bio je oltar sv. Križa koji je u potpunosti uništen. Danas se u toj kapeli na zidu nalazi uzidan umjetnički vrijedan renesansni reljef Svetog Trojstva. Prema uklesanom natpisu u donjem dijelu ploče reljef je iz 1491. godine a ispod natpisa uklesana su dva grba plemićkih obitelji, lijevo De Ponte a desno Perović, koji ima kocke kao i hrvatski državni grb. Taj grb je najstariji poznati prikaz varijante hrvatskog državnog grba. Reljef je ranije bio uzidan u zid groblja sv. Petra, a u katedralu je prenesen 1865. godine u vrijeme njezine tadašnje obnove.⁷¹

Sl. 32 a. Reljef sv. Trojstva iz 15. st.

⁷¹ J. LOKMER, 2004, 31; M. VILIČIĆ, 1971, 101, Sl.128; G. SABO, 1940, 39, 61, (bilj. 34), navodi, reljef je za vrijeme Ožegovićeve restauracije katedrale 1865. uzidan u čeonu zid pobočne lađe Majke Božje od Ružarija. Prije toga bio je u zidu nekadašnjeg groblja sv. Petar, gdje je nekada stajao franjevački samostan i crkva (do 1552.). Po Kukuljevićevu navodu ovaj reljef bio je prije toga u zidu porušene crkve sv. Duha. Međutim koliko je poznato bivša crkva sv. Duha nije porušena.

Sl. 32. b. Renesansna kustodija iz 15. st..

Na istom zidu nalaze se ugrađene dvije kustodije koje su u ranijim razdobljima u crkvi služile za spremanje hostija i drugih liturgijskih predmeta, u obliku su ormarića te imaju određene stilske karakteristike i umjetničku vrijednost. Veća (renesansna) kustodija u katedrali (ima sličnosti s kustodijom na vanjskom zidu nekadašnje crkve Svetog Roka). Trodjelni ormarić s metalnim vratašcima renesansnih karakteristika lijepo je ukrašen bogatim reljefom i biljnim ornamentima. U donjem dijelu je glava anđela, u sredini, između dva stupića sa kapitelima je ormarić s ornamentom na vratašcima, a u gornjem djelu iznad vratašca je uklesan kalež s hostijom (nije moguće razabrati da li je na hostiji Kristov monogram IHS). Ova kustodija je više puta u katedrali mijenjala lokacije dok nije ugrađena na sadašnje mjesto. Manja kustodija je također ugrađena u zid. To je ormarić sa bogatim ornamentima i profilacija

gotičkih stilskih karakteristika kojem nedostaju vratašca, dok gornji dio njezinog otvora u zidu završava dekorativnim lučnim gotičkim elementom. U zid katedrale kustodija je ugrađena nakon njezine poslijeratne obnove. Nije poznata njezina ranija lokacija i uporaba.⁷²

Nakon unutarnjeg uređenja katedrale 2011. godine u ovu kapelu je postavljen i kip Majke Božje Karmelske koji se ranije nalazio ispred oltara sv. Ane, a uz zid pilastra srednje lađe. Kip je izradio za crkvu Svetog Franje riječki majstor Želub 1862. godine.⁷³ Kip se nalazi u crkvi Svetog Franje sve do njenog razaranja u ratu 1943. godine, nakon čega je prenesen u katedralu.

Sl. 33. Kip Majke Božje Karmelske iz 1862. godine

⁷² J. FRANČIŠKOVIĆ, 1927, 426-427; G. SZABO, 40; M. VILIČIĆ, 1971, 103, Sl. 144-145.

⁷³ J. FRANČIŠKOVIĆ, 1931, 419. navodi, u crkvi sv. Franje kip Majke Božje Karmelske nalazio se na oltaru u desnoj lađi, dobro pozlaćen na tronu, nije nikakve umjetničke vrijednosti, istesao ga je majstor Riječanin Želub g. 1862. za 150 for., a dar je trgovca Rafeala Krajača iz Senja.

Ispod desne lađe katedrale nalazi se kriptna izgrađena u 18. st. u koju su pokapani brojni senjski uglednici tijekom 18. i 19. st., što saznajemo iz natpisa na grobnim nišama. Posljednji ukop je bio 1868. godine.⁷⁴

⁷⁴ J. FRANČIŠKOVIĆ, 1927, 419; P. TIJAN, 1931, 22; M. VILIČIĆ, 1971, 103-104.

Sl. 34. a-b-c; Unutrašnjost kripte ispod desne lađe katedrale

S desne strane vratiju desne lađe na polupilastru ugrađena je ploča koja sadrži natpis o posveti katedrale nakon dogradnje bočnih lađa. Katedralu je posvetio biskup Ratkaj na dan 19. V. 1714. godine.⁷⁵ S lijeve strane istih vratiju na suprotnom polupilastru pod korom ugrađena je zavjetna ploča s grbom i natpisom iz 1329. godine iz kojeg saznajemo da je Donne Imie de Raduco kći podkneza Filipa Radučo 1329. izgradila neku crkvu (nije poznato koju) o svom trošku.⁷⁶

U poslijeratnoj restauraciji također je u zid prvog desnog pilastra srednjeg broda katedrale ugrađena i spomen ploča s natpisom iz 1717. godine o obnovi katedrale koja se ranije nalazila u nekadašnjoj zgradi biskupije.⁷⁷

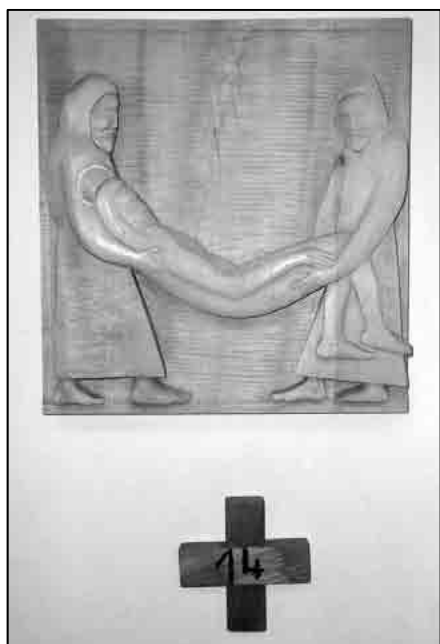
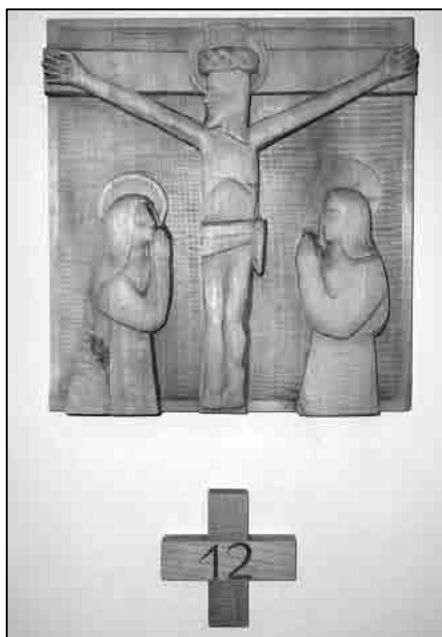
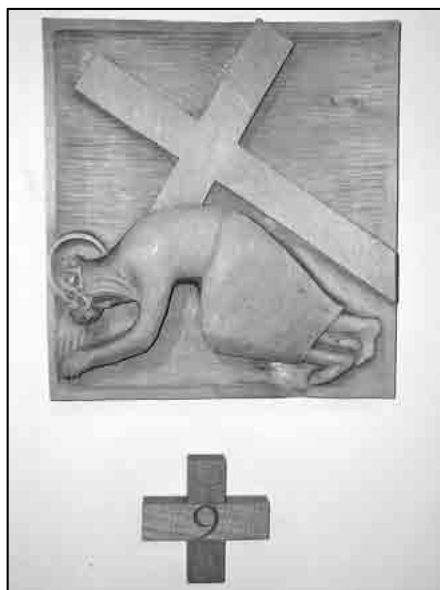
Godine 1958. u katedrali na pilastrima s obje strane srednjeg broda postavljen su postaje križnog puta (prizori Kristove muke), veličine 38 x 41 cm, rad suvremenog akademskog kipara Ivana Kožarića. Iste su izrađene u drvetu tehnikom dubokog reljefa koje je katedrali darovao mons. Josip Banić, senjski župnik i prepošt stolnoga koji je u Senj došao 1947. godine i odmah po dolasku uključio se u poslijeratnu obnovu i uređenje katedrale.⁷⁸

⁷⁵ M. VILIČIĆ, 1971, 10, Sl. 123.

⁷⁶ V. KRAJAČ, 1956, 146; M. VILIČIĆ, 1971, 103, Sl. 146.

⁷⁷ M. VILIČIĆ, 1971, 103, Sl. 147.

⁷⁸ M. VILIČIĆ, 1971, 103, J. LOKMER, 2004, 36.

Sl. 35. Postaje križnog puta u katedrali rad kipara Ivana Kožarića

Od ostalog inventara u katedrali⁷⁹ na ulazu se dvije kamenice – škropionice za blagoslovljenu vodu iz 18./19. st. Desna je od tamnosivog kamena sa profilacijama na stupu i na rubu kamenice dok je lijeva od crvenkasto-žutog kamena sa profilacijama na stupu i vanjskom djelu kamenice u obliku latica cvijeta margarete. Iznad ulaza je pjevalište s drvenom lijepo obrađenom kasetastom ogradom i orguljama koje su postavljene pedesetih godina u okviru poslijeratne obnove katedrale umjesto onih uništenih u Drugom svjetskom ratu, koje su bile iz 18. st. Strop glavnog broda katedrale je otvoreni grednik kakav su imale romaničke crkve. Pod katedrale je obložen kamenim pločama od iste vrste kamena kao i ostali unutarnji djelovi katedrale, a 1990./1991. godine postavljene su i nove klupe za vjernike. Godine 1997. postavljen je i razglas u katedralu o čemu će biti više riječi kasnije u radu.

Nakon provedene sveobuhvatne poslijeratne obnove na katedrali su se i dalje povremeno provodili građevinski zahvati na njenom očuvanju i zaštiti. Do kraja 20. st. vršeni su značajniji zaštitno-obnoviteljski i restauratorski radovi na njezinom unutrašnjem i vanjskom uređenju. Naime, u razdoblju od 1983. do 1985. u vrijeme župnika Josipa Frkovića⁸⁰ (senjski župnik i kanonik senjskog kapola od 1963. godine) vršeni su opsežni arhitektonsko-građevinski radovi na katedrali. U njegovo vrijeme vršena je obnova unutrašnjih zidova, zamjena stare žbuke, novo ožbukavanje i bojenje zidova, drenaža dijela zidova i temelja, obnova elektro-instalacija, uređenje pročelja bočnih lađa i popravak krovišta.

Tijekom navedenih radova u svetištu na unutarnjem su se zidu nakon skidanja žbuke pokazali zazidani otvori koji su po Anti Glavičiću dokaz ranijih dogradnji i pregradnji u sakristiji i svetištu katedrale a koje su morale zadovoljiti u to vrijeme liturgijske potrebe crkve, arhiva i kancelarijske službe.⁸¹

⁷⁹ J. LOKMER, 2004, 36; J. LOKMER, 2006, 184; M. VILIČIĆ, 1971, 103.

⁸⁰ SENJANIN, *Zvona*, 2 (185)/XXI, 1983, 4; navodi se preispitujući površine zidova, nalazeći pojedina osjetljiva mjesta u tom zahvatu od prije 4 desetljeća, te imajući u vidu značenje katedrale u našem vjerskom i kulturnom trenutku, radovi su usmjereni na zaštitu krova i zidova srednje lađe, prozora, i odvodnju oborina. drenažu južnog dijela crkve i na dijelove pročelja pokrajnjih lađa. Ovi radovi su usmjereni na čuvanje zgrade katedrale od vanjskih prirodnih utjecaja i osiguranja ponutrice do te mjere da se ona smišljeno osposobi za besprijekorno odvijanje bogoslužja. Koncept je jasan; mora zadovoljiti sve liturgijske potrebe jede gradske crkve, ali mora istodobno svojom pojavom svjedočiti da je i dalje ponosna na svoju ulogu stolne crkve jedne biskupije koja je u našem crkvenom i etničkom životu odigrala značajnu ulogu.

⁸¹ A. GLAVIČIĆ, 2001, 35-41.

Radovi na unutarnjem uređenju senjske katedrale nastavljani su i 1990./1991. godine u vrijeme župnika Tomislava Šporčića⁸² zaslužnog za postavljanje novih klupa u katedralu za vjernike (umjesto starih dotrajalih). Nove klupe su izrađene prema nacrtu arhitekta Damira Lukanovića iz Svetoga Jurja. Na bočnim ploham klupa s obje strane prema središtu glavnog broda nalaze se glagoljska slova, koja čine natpis, a koji se od ulaza na lijevoj strani prema svetištu čita: Katedrala Senj · Ć · · C · P · (= 1990.), a na desnoj strani od svetišta prema izlazu su: slova iz hrvatske glagoljske azbuke azbučnim redom i to 15 slova počevši s Az (A)...do Misliti (M). Glagoljskim slovima na klupama u katedrali htjelo naglasiti veliku važnost glagoljice u Senju, koja je postigla najviši doseg liturgijskog i kulturnog hoda kada je prešla prag senjske katedrale i ušla u biskupijsku kancelariju i tiskaru.

Uređenje - obnova katedrale u razdoblju od 2000. do 2011. godine

Početak 21. st. na krovu, vanjskim zidovima (fasadama) i u unutrašnjosti katedrale izvedeni su opsežni investicijsko-arhitektonski i restauratorsko-konzervatorski radovi, koji su s prekidima trajali od studenog 2000. do travnja 2011. godine.⁸³

⁸² J. LOKMER, 2004, 36: T. ŠPORČIĆ, *Zvona*, 1991. navodi se pred Božić '90. u senjsku katedralu postavljene su nove klupe na mjesto dosadašnjih koje su u potpunosti dotrajale. Nove klupe izrađene su u privatnoj radionici "Siroglavić" u Sesvetama kod Zagreba i to od slavonske hrastovine. Izrađene su po nacrtu dipl.ing.arh. Damira Lukanovića, koji je rodom iz sv. Jurja, a radi i živi u Rijeci. Originalnost nacrtu očituje se ponajviše u tome što je na svakoj čelnoj stranici ugrađeno po jedno staroslavensko (glagoljsko slovo), također od hrastovine samo u tamnijoj nijansi boje. Po prijedlogu arhitekta trebalo je to biti od mesinga, ali takva izrada je znatno skuplja, pa smo se odlučili na izradu slova od drveta. Čelna stranica klupe postavljena je ukoso tako da se mogu vidjeti sva slova kad se gleda od ulaza prema oltaru. Na jednu stranu ispisano je glagoljicom: Katedrala Senj 1990., a na drugoj strani je staroslavenska abeceda do petnaestog slova, tj. onoliko koliko je redova klupa. Sredstva za izradu ovih klupa dali su župljani Senja tijekom dvije godine, a jedan dobar dio prikupio je i poslao vlč. Ante Kosina, svećenik – Senjanin koji radi i živi u Ludvigshafenu (Njemačka), a koji je ovog ljeta prvi puta poslije rata mogao bez straha posjetiti svoj grad Senj i domovinu Hrvatsku. U stručnom savjetu pri izradi ovih klupa pomagali su osim spomenutog arhitekta Lukanovića ing. Jure Lokmer, ing. Joso Štefanac, dr. Mile Bogović, ing. Zdenko Rečić i ing. Goran Šimunović. Svima najsrdačnije zahvaljujemo!

⁸³ Nakon izrade građevinsko-tehničke dokumentacije i ishodovanja potrebnih dozvola 2000. i 2001. godine, izvedena je obnova krovu i fasada katedrale. Budući da se radi o zaštićenom spomeniku kulture visoke kategorije, radovi su izvedeni prema uzusima struke i pod nadzorom konzervatora Ministarstva kulture RH, Konzervatorskog odjela u Rijeci. Tada je na krovu katedrale zbog dotrajalosti zamjenjen stari krovni pokrov s novim koji je postavljen na postojeću krovnu konstrukciju. Nakon sanacije krova uslijedili su radovi na obnovi vanjskih fasada – zidova katedrale (bočnih brodova, svetišta i sakristije) sa kojih je otučena stara žbuka.

Provođenje radova na obnovi fasada katedrale 2000./1. godine, pratio je A. Glavičić, tražeći dokaze (nakon uklanjanja žbuke) o ranijim građevinskim radnjama na zidovima katedrale (bočnim brodovima, svetištu i sakristiji). Koristeći svoj dosadašnji muzejsko - arheološko - konzervatorski rad u Senju, a na temelju onog što je uočio pregledom zidova sjeverne i južne strane sakristije, došao je do uvjerenja da je današnja zgrada sakristija Plan II (25. Sakristija II) neka stara crkva iz 13./14. st.⁸⁴ Također je, koristeći dosadašnje rezultate arheoloških i konzervatorskih istraživanja, u radu pojasnio važnije etape građevinskih radnji na katedrali (svetištu i sakristiji) od njezine izgradnje (12. st.) pa do poslijeratne obnove. Svoja konzervatorsko-arheološka saznanja prenio je na tlocrt katedrale (Plan II). Također je na tom Planu tlocrtno prikazao i lokacije sakralnih i profanih objekata na prostoru katedrale od kojih su neki sačuvani u arheološkim tragovima a neki porušeni u bombardiranju 1943. godine.⁸⁵

Bez obzira na neke nedorečenosti u njegovu radu i na ograničene mogućnosti uvida u istraživanja provedeni radovi i istraživanja na obnovi fasada katedrale 2000./1. godine, nakon sagledavanja cjelokupne situacije na terenu, dala su značajan doprinos u upotpunjavanju dosadašnje slike i spoznaje o katedrali. Posebno se to odnosi na sakristiju prema onome što je Ante Glavičić uočio na njezinim zidovima.

Nadamo se da će buduća istraživanja, posebno arheološka koja se planiraju na prostoru oko katedrale, dodatno upotpuniti dosadašnja saznanja o katedrali i ostalim objektima na tom prostoru.

Nakon skidanja stare žbuke bila je prilika detaljnim pregledom zidova utvrditi ima li naznaka i dokaza o ranijim gradnjama i dogradnjama na zidovima katedrale, posebno na svetištu i sakristiji, budući su ti dijelovi katedrale tijekom njezine povijesti najviše mjenjali svoje gabarite. Ove radove uz konzervatore Ministarstva kulture RH, Odjel Rijeka i župnika Milu Čančara povremeno su pratili i fotografirali Ante Glavičić, muzealac i konzervator (o svojim zapažanjima i novim otkrićima na fasadama sakristije piše u SZ, 28/2001. a što je također u nastavku ovog rada izneseno) i tadašnji kustos Gradskog muzeja Senj Darko Nekić. Za ovu posljednju sveobuhvatnu obnovu katedrale zaslužni su prvi gospičko-senjski biskup mons. dr. Mile Bogović i senjski župnici mons. Mile Čančar i dr. sc. Richard Pavlič, koji su uložili veliki trud i znanje oko provođenja ove tehnički i stručno vrlo zahtjevne obnove a u okviru koje su izvedeni građevinski radovi na krovu, vanjskim zidovima (fasadama) i u unutrašnjosti katedrale.

⁸⁴ A. GLAVIČIĆ, 2001, 43-48. sagledavajući čitavu situaciju navodi: *ostajem do daljnjega u uvjerenju da su pri radovima na obnovi katedrale 2001. godine pronađeni ostaci još jedne stare crkve koju možemo datirati u vrijeme 13./14. st. i smatrati da je to crkva koju je sagradila Imija Raduč 1329.*

⁸⁵ A. GLAVIČIĆ, 2001, 35-36, 42, 43, 45, Plan II.

Sl. 36. a-b; Radovi na krovu i vanjskim zidovima katedrale
(foto-arhiva Konzervatorskog odjela Rijeka)

Sl. 37. a-b; Radovi na južnom i istočnom zidu katedrale
(foto-arhiva Konzervatorskog odjela Rijeka)

Sl. 38. a-b; Radovi na zidovima sakristije (foto-arhiva GMS)

U nastavku radova prema uvjetima Ministarstva kulture RH, Konzervatorskog odjela u Gospiću i projektnoj dokumentaciji u unutrašnjosti katedrale izvršeni su opsežni arhitektonsko-konzervatorski i restauratorski radovi. U okviru tih radova izvedeni su soboslikarski i ličilački radovi na zidovima i stropovima svetišta, sakristije, kora, glavnog i bočnih brodova - lađa katedrale.⁸⁶

Pažljivim pregledom unutrašnjih zidova nakon skidanja boje i dijela žbuke na zidnoj plohi nisu zamijećeni ostatci koji bi dopunili dosadašnja saznanja do kojih se došlo tijekom obnoviteljskih radova na katedrali do kraja 20. st.

Također tijekom unutrašnjeg uređenja katedrale u razdoblju od 2001. do 2011. godine vršeni su konzervatorsko-restauratorski radovi na pojedinim oltarima u pobočnim lađama koje je izvodio Hrvatski restauratorski zavod u Zagrebu i akademski kipar i restaurator iz Zadra Konstantin Kostov o čemu postoji dokumentacija u Župi Senj.⁸⁷

⁸⁶ Radovi su izvedeni pod stručnim nadzorom konzervatora a prema projektnoj i tehničkoj dokumentaciji koju je izradio Arhitektonski biro ARBI d.o.o. iz Zagreba (uz stručnu pomoć liturgičara kako bi projektom zadovoljio propisane liturgijske norme), licenciran za radove na sakralnim spomenicima kulture i to za projektiranje i obnovu njihove unutrašnjosti. Na dijelu zidova zbog velike vlage oštećena je zidna žbuka posebno uz istočni zid. Stoga je izvršena dublja djelomična sanacija žbuke, odnosno njezino otucanje do kamene strukture zida. Dok je na ostalim zidovima skinuta postojeća boja i to struganjem i brušenjem zidne plohe kako bi se ista pripremila za nanošenje zaštitnih slojeva i boje. Nakon skidanja boje i dijela žbuke te pregledom strukture zida i očišćenih zidova na zidnoj plohi nisu zamijećeni ostatci koji bi upućivali na neku od ranijih faza gradnje i obnove katedrale kada je unutrašnjost katedrale bila oslikana. Na očišćene zidove, koji su dijelom i nanovo požbukani (istočni zid), prema uvjetima i propisima struke, stavljen je sloj bezbojne zaštitne impregnacije, a zatim su zidovi premazani završnim slojem – bojom. Navedeni radovi na unutarnjem uređenju katedrale BDM završeni su prema planu za Uskrsne blagdane 2011., a isti su izvedeni zahvaljujući financijskoj pomoći Ministarstva kulture RH, Gospićko-senjske biskupije, Župe Senj, Grada Senja te darovima pojedinaca – župljana. Ove radove uz konzervatore Ministarstva kulture RH, odjele Gospić i Rijeka, pratili su i fotografirali župnik dr. sc. Richard Pavlič i Blaženka Ljubović, ravnateljica i viša kustosica Gradskog muzeja Senj.

⁸⁷ Na temelju dokumentacije u Župi Senj je vidljivo da su konzervatorsko-restauratorski zahvati na pojedinim oltarima povjereni Hrvatskom restauratorskom zavodu u Zagrebu i akademskom kiparu i restauratoru iz Zadra Konstantinu Kostovu. Kostov je 2004. godine restaurirao oltar Sv. Josipa i kip Majke Božje Karmelske a 2005. godine oltar Sv. Ane. Konzervatorsko-restauratorski radovi na oltarnoj slici posvećenoj sv. Franji Ksaverskom povjereni 2009. Hrvatskom restauratorskom zavodu iz Zagreba.

Sl. 39. a i b. Soboslikarski i ličilački radovi u unutrašnjosti katedrale 2011.

Sl. 40. a-b; Pročelje i unutrašnjost katedrale nakon svih dosadašnjih obnova (foto-arhiva Konzervatorskog odjela Rijeka i GMS)

Sl. 41. Obnova oltara sv. Josipa 2004. godine

Sl. 42. Obnova oltara sv. Ane 2005. godine

Sl. 43. Pročelje katedrale s novom rozetom

U okviru posljednjeg uređenja katedrale na pročelje katedrale 2011. godine iznad glavnih vrata na mjestu gdje je ranije stajala stara romanička postavljena je nova rozeta.⁸⁸ Izrada projektne dokumentacije za gradnju nove rozete na pročelju katedrale odvijala se pod stručnim nadzorom konzervatora i povjesničara umjetnosti o čemu postoji dokumentacija u Župi.⁸⁹ Umjetnički

⁸⁸ P. TIJAN, 1931, 24; M. VILIČIĆ, 1967/68, 66; M. VILIČIĆ, 1971, 103. Rozeta je tijekom povijesti pretrpjela brojne građevinske zahvate zbog kojih je u 18. st. bila zatvorena (nevidljiva) i požbukana kako bi se dobio jedinstveni izgled pročelja katedrale. Tijekom poslijeratne obnove bio je vidljiv ostatak obruba rozete (od opeke) koja je restauratorskim radovima nakon rata ponovno postavljena na pročelju.

⁸⁹ Inicijativu za izradu i postavljanje nove rozete pokrenuo je 2006. godine župnik mons. Mile Čančar nakon čega je uslijedila izrada projektne dokumentacije pod stručnim nadzorom konzervatora i povjesničara umjetnosti. Za novu rozetu izrađen je drveni okvir koji je postavljen na pročelje katedrale (po nekima drveni okvir ne priliči za romaničku katedralu) u koji su kasnije ugrađena vitraj-stakla. Na temelju dokumentacije a i prema izjavi investitora izradi rozete prethodila je višegodišnja stručna priprema i proučavanje njene povijesti. Projekt za izradu drvenog okvira rozete izradio je As inženjering d.o.o. iz Senja (R. Ivanić i D. Dražić) uz stručnu

atelje Borisa Rogića iz Rijeke izradio je vitraj-stakla za rozetu (kao kaleidoskop) s kolorističkim karakteristikama koje daju prostoru duhovnu dimenziju.⁹⁰

Postavljanjem rozete na pročelje katedrale nisu u potpunosti završeni planirani radovi na unutarnjem uređenju katedrale. Prema financijskim mogućnostima prema liturgijskim normama u budućnosti uz stručnu pomoć liturgičara predstoji uređenje svetišta katedrale te nastavak konzervatorsko-restauratorskih radova na preostalim oltarima u pobočnim lađama kao I na umjetnički vrijednom pokretnom inventaru koji krasi unutrašnjost katedrale.

Zaključak

U radu je prikazan razvoj katedrale od župne crkve u 12. st. do danas. U radu se pokušalo i odgovoriti na pitanje kako je i kada katedrala (i njezini dijelovi: svetište, sakristija i lađe) u raznim fazama svoje povijesti mijenjala svoje gabarite i tlocrte kroz pojedine građevinske radnje. U radu su spomenuti i pojedini senjski biskupi koji su tijekom njezine povijesti na katedrali izvršili značajne i radikalne obnoviteljske arhitektonsko-građevinske radove dajući katedrali u 18./19. st. barokno-klasicističke oblike i karakteristike u čemu je bio veliki doprinos biskupa Ožegovića kojim je i završilo barokno opremanje katedrale.

U drugom dijelu rada dat je osvrt na poslijeratnu obnovu katedrale i konzervatorsko-restauratorska istraživanja koja su diktirala obnovu katedrale i poštovanje njezinih stilskih karakteristika o kojima svjedoči njezino romaničko

pomoć konzervatora iz Konzervatorskih odjela Gospić (D. Šušnjić, M. Ivaniš), Rijeka (G. Grčić-Petrović) i Karlovac (D. Trupković). Drveni okvir je izradio Stolarski obrt *Žučo* iz Senja. Vitraj-stakla izradio je Umjetnički atelje Borisa Rogića iz Rijeke. Za rozetu čiji je promjer 2,5 m, bilo je potrebno nabaviti i specijalan - najfiniji materijal od kojeg je izrađena uz napomenu da je svih 550 komada stakala, od koliko se rozeta sastoji, brušeno i lemljeno a potom stavljeno u okvire olova i cinka.

⁹⁰ S. HRIBAR, *Novi list*, 2011, navodi: *Rad na rozeti promjera 2,5 metara bio je zahtjevan od prvih razgovora, jer je njezina kompozicija trebala zadovoljiti profesionalne i sakralne aspekte. Pritom se radilo pod strogim nadzorom i kriterijima Zavoda za zaštitu spomenika kulture na relaciji Rijeka-Senj-Gospić-Karlovac-Zagreb, što je za nas bio dodatn test i kušnja kaže Boris Rogić, napominjući da je rozeta izrađena od najfinijeg američkog materijala rađenog upravo za tu namjenu. Rad je dugo trajao, ali radi se o stručnom radu i vrlo ozbiljnom zahvatu koji ostavljamo budućim generacijama. Stoga je trebalo provesti zaista opsežno istraživanje u povijesnim podacima pa usklađivanje naših razmišljanja s metodama zaštite spomenika kulture, zatim stavljanje u okvire valorizacije same katedrale. Slijedila je izrada projekta pa same drvene rozete-sve to oduzelo je vrijeme, ali ova će rozeta dati puni sjaj pročelju katedrale, dok je dosadašnji otvor sve to degradirao.*

pročelje i sačuvani dijelovi unutrašnjosti (ostaci romaničkih stupova i kapitela) koji su se pokazali nakon razaranja katedrale u Drugom svjetskom rat. Kapiteli su u poslijeratnoj obnovi prezentirani na zidu katedrale ispod trijumfalnog luka a što je uz obnovljeno pročelje doprinijelo da danas jasno možemo čitati njezine stilske karakteristike i etape gradnje-pregradnje-dogradnje koje su provedene tijekom njezine duge povijesti. Također je u radu prikazana njezina posljednja obnova od 2000. do 2011. godine i opisana njezina unutrašnjost i inventar a to su umjetnički vrijedni oltari, kamena i ostala oprema katedrale.

Zahvaljujući kvalitetnoj i stručnoj poslijeratnoj obnovi danas imamo jasniju sliku o ovom vrijednom spomeniku kulture, a čemu će, nadamo se, doprinijeti i ovaj rad.

Izvori

Biskupski arhiv Senj (BAS):

Knjiga zapisnika senjskog kaptola, knjigama br. 2.

Urudžbeni zapisnici 18778 do 1927; 1946. do 1950.

Kaptolski arhiv Senj (KAS), kut. II, br. 30.

Tadija SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (CD), II, 1904., XI, 1913; XVII, 1981

Literatura

Mile BOGOVIĆ, Crkvene prilike u Senju u 14. stoljeću i Statut Senjskog kaptola, *Senjski zbornik*, 15, Senj, 1988, 23-25.

Mile BOGOVIĆ, Senjska katedrala u biskupskim izvješćima u Rim i u postupcima za biskupska imenovanja, *Senjski zbornik*, 22, Senj, 1995, 81-94.

Mile BOGOVIĆ, Sadržaj izvješća senjsko-modruških biskupa u Rim 1602. do 1919. godine, *Senjski zbornik*, 23, Senj, 1996, 161-196.

Mile BOGOVIĆ, Senjsko glagoljsko tisućljeće, *Senjski zbornik*, 25, Senj, 1999, 63-86.

Mile BOGOVIĆ, *Senjsko-modruška ili krbavska biskupija: izvješća biskupa Svetoj stolici 1602-1919.*, Hrvatski državni arhiv: Monumenta croatica vaticana – posebna izdanja 6, Kršćanska sadašnjost: Croatica christiana – Fontes, Zagreb, 2003, 462.

Mislav BILOVIĆ – Dragan VLAHOVIĆ – Ante VRHOVAC, *Stradanja u Drugom svjetskom ratu*, Senj, 2010, 29-38.

Lelja DOBRONIĆ, Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj, *Rad JAZU*, 406, Zagreb, 1984.

Josip FRANČIŠKOVIĆ, Stolna crkva u Senju sa zvonikom iz 1000. godine, *Bogoslovska smotra*, 15, Zagreb, 1927, 417-432.

- Josip FRANČIŠKOVIĆ, Posveta stolne crkve u Senju, *Bogoslovska smotra*, 20, Zagreb, 1932, 83-87.
- Ante GLAVIČIĆ, Značajni arheološki nalazi u tvrđavi Nehaj, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, Zagreb, 1965, 1, 8-9.
- Ante GLAVIČIĆ, Obnova katedrale Blažene Djevice Marije u Senju – Nalaz srednjovjekovne crkve na mjestu sakristije, *Senjski zbornik*, 28, Senj, 2001, 33-49.
- Emil HILJE, Još jedno djelo kipara Pavla iz Sulmone, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 27, Zagreb, 2003, 35-42.
- Anđela HORVAT – Radmila MATEJČIĆ – Kruno PRIJATELJ, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982.
- Vuk KRAJAČ, Konzervatorska i urbanistička problematika Senja, *Vijesti*, Zagreb, 1956, 143-181.
- Vuk KRAJAČ, Kako i kada se u Senju započelo s konzervatorskom djelatnošću?, *Vijesti*, 1956, 155-164.
- Ivan KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije*, Zagreb, 1873.
- Sena KULENOVIĆ, Uz restauraciju raspela iz katedrale Blažene Djevice Marije u Senju, *Senjski zbornik*, 29, Senj, 2002, 97-104.
- Juraj LOKMER, Katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije u Senju te senjski i senjsko-modruški biskupi, *Marulić*, 2004, 3, 497-511, 4, 659-678, 5, 887-906.
- Juraj LOKMER, Barokni oltari i druga kamena oprema katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije u Senju, *Senjski zbornik*, 33, Senj, 2006, 133-192.
- Mile MAGDIĆ, *Topografija i poviest grada Senja*, Senj, 1877.
- Darko NEKIĆ, Senjska biskupija u Srednjem vijeku, *Senjski zbornik*, 24, Senj, 1997, 31-48.
- Manojlo SLADOVIĆ, *Povesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*, Trst, 1856.
- Ranko STARAC, Rezultati prve faze arheoloških sondiranja na Trgu Cimiter u Senju, *Senjski zbornik*, 26, Senj, 1999, 71-88.
- Gjuro SZABO, *Hrvatski kulturni spomenici*, 1, Senj, JAZU, Zagreb, 1940, 39-42.
- Ksenija ŠKARIĆ, Restauriranje rezbarenoga, polikromnog raspela iz katedrale u Senju, *Senjski zbornik*, 29, Senj, 87-96.
- Pavao TIJAN, *Senj*, Zagreb, 1931, 23-28.
- Melita VILIČIĆ, Grafička rekonstrukcija katedrale Sv. Marije u Senju, *Senjski zbornik*, 3, Senj, 1967/1969, 54-87.
- Melita VILIČIĆ, Arhitektonski spomenici Senja, *Rad JAZU*, 360, Zagreb, 1971, 65-130.

Ostali izvori

Svjetlana HRIBAR, Novi list (Mediteran), od 8. svibnja 2011. Rozeta kao kaleidoskop SENJANIN, Zvona, 2 (185)/XXI, 1983, 4.

Tomislav ŠPORČIĆ, Zvona, 3 (229) /XXXIX, Rijeka, 1991, 4.

THE POSSIBLE DEVELOPMENT OF THE LAYOUT OF SENJ CATHEDRAL
THROUGH HISTORY AND ITS MODIFICATION AFTER WORLD WAR II

Summary

The paper is divided into two parts. In the first part the emphasis is placed on the possible layout of the cathedral in various phases of its construction and extension, beginning with the parish church in the 12th century to today's layout of the cathedral, which it gained in the first part of the 18th century, although in fact the various phases could only be observed after it was heavily damaged in World War II. In this part some thoughts are expressed which – if they appear founded - in many ways will change the current thinking about the history of the cathedral.

In the second part the interventions made to the cathedral after World War II are described, when there were some changes to the layout to the cathedral, but it was a change of a different kind so it could be said that it continued in its dynamic development. This part is especially useful because it is possible on the basis of what was done to observe how the moves made in accordance with the past structure and how much would be needed to correct some wrong steps and to add what its importance and artistic forms require.

Keywords: Senj, Senj cathedral, layout, Romanesque, Gothic, altar, crypt